

เสียงจากใจของภาคีโครงการสพส.

จรรยา พนาวงศ์
กาญจนา แก้วเทพ

บอกเล่าเก้าสิบ

ส่วนที่ 1: พัฒนาการของการทำงาน :3 จังหวะก้าวแห่งชีวิตการทำงานนอกห้องเรียน

โดย กาญจนา แก้วเทพ

- 1.1 ยุคแรก: เตรียมตัวให้พร้อม ซ้อมปัญญาให้ดี
- 1.2 ยุคที่สอง: สมัครเข้าโรงเรียนสพส.
- 1.3: ยุคที่สาม: โตแล้วต้องแตก

ส่วนที่ 2: เสียงจากใจของภาคีผู้ทำโครงการ

โดยจรรยา พนาวงศ์

- 2.1 จุดเริ่มต้นของการเข้าสู่งานวิจัย
- 2.2 ยุคที่สอง: มาเป็นภาคีในโครงการสพส.
- 2.3 ยุคที่สาม: เมื่อต้องมาเป็นหัวหน้าโครงการเอง
 - (1) ปัญหารุมล้อมรอบทิศทาง
 - (2) เมื่อมีปัญหา ปัญญาเกิด
 - (3) บำเพ็ญกรรมดี: ดอกผลแห่งความพากเพียร
 - (4) ฝากฝันในวันต่อไป

ตีพิมพ์ใน กาญจนา แก้วเทพ พระณรงค์ฤทธิ์ ขตติโย กนก กาคำ จรรยา พนาวงศ์ **ซบักลับ คัด**

กรอง ตรวจสอบ : **สื่อพื้นบ้านสื่อสารสุข** สำนักงานกองทุนสนับสนุนการส่งเสริมสุขภาพ (สสส.)

(2549)

เสียงจากใจของภาคีโครงการสพส.

จรรยา พนาวงศ์
กาญจนา แก้วเทพ

บอกเล่าเก้าสิบ

หากจะให้มีการเขียนคำโฆษณาบทความขึ้นนี้ ผู้เขียนก็จะขอโฆษณาว่า งานเขียนขึ้นนี้จะเปิดเผยให้ผู้อ่านได้เห็นทั้งส่วนที่เป็น "หน้าฉาก" ซึ่งมีอยู่แล้วเป็นปกติในงานเขียนโดยทั่วไป ส่วนที่เป็น "หน้าฉาก" นี้จะเป็นส่วนแรกของบทความซึ่งประมวลเนื้อหาโดย อ.กาญจนา แก้วเทพ

แต่ทว่า ส่วนที่นำเราใจมากกว่าจะเป็นส่วนที่สอง ซึ่งจะเป็น "การเปลื้อง/เปลือย" ให้เห็น "หลังฉาก" อันเป็นที่มาของชื่อของบทความคือ "เสียงจากใจของภาคีโครงการสพส." คือ อ.จรรยา พนาวงศ์ ครูน้อยที่ยิ่งใหญ่ของโรงเรียนบ้านเวียงหวาย อ.ฝาง จ.เชียงใหม่

ในส่วนแรกที่เป็นหน้าฉากของบทความนั้น อ.กาญจนา แก้วเทพ เป็นผู้รับผิดชอบที่จะเล่าเรื่องการทำงานของภาคีในโครงการ "ร้านกโตและพ่อนเจิงเพื่อสัมพันธ์เพื่อสุขภาพ" ที่มี อ.เรณู อรรฐาเมศร์ อาจารย์คัตชินวิทยาของแท่จากมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ เป็นหัวหน้าโครงการ และมีทีมทำงานปีกซ้ายขวาที่แข็งแกร่ง ปีกซ้ายได้แก่ อ.กาญจนา แสงแก้ว คุณครูพลະจากโรงเรียนบ้านแม่สาวเมืองหนอง อ.แม่อาว จ.เชียงใหม่ และ ปีกขวาคืออ.จรรยา พนาวงศ์ คุณครูภาษาไทยจากโรงเรียนบ้านเวียงหวาย อ.ฝาง จ.เชียงใหม่ ผู้ที่จะมา "เปลือยความคิดและจิตใจ" ในส่วนที่สองของข้อเขียนนี้

ทั้ง 3 ท่านได้รวมทีมกันเป็น "สามทหารเสือหญิง" สามเสาหลักของโครงการ

ถัดจากเนื้อหาในส่วนแรกแล้ว ในส่วนที่สองนั้น ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า จะเป็นส่วนของ "เบื้องหลังการถ่ายทำ" ที่ดีแฉให้เห็นว่า เบื้องหลังการทำงานของภาคีในโครงการสพส. นั้น มีเลือดเนื้อ หยดเลือด และหยาดน้ำตา คลุกเคล้าอยู่ไม่น้อย

แต่ในเวลาเดียวกัน ข้อเขียนของ อ.จรรยาก็ได้พรรณนาให้เห็นถึง "ปุดโปนก็เส้นเอ็น" ที่ได้แปรแนวคิดทั้งหลายที่เรียนรู้จากสพส. ไปเป็นรูปการณ์ของการลงมือปฏิบัติอย่างแท้จริง ซึ่งผู้เขียนทั้งสองเราคิดว่า "ชีวิตการทำงานของภาคีในทุกโครงการของสพส. ก็คงจะเดินผ่านเส้นทางวิบากนี้มาแล้วเช่นเดียวกัน "

และในฉากสุดท้ายของส่วนที่สองนี้ อ.จรรยาได้วาดภาพความไฝฝืนแสนงามของแสงเทียนเล่มน้อยที่แม้จะอยู่ห่างไกลจากแสงสีอันตรายการตา หากทว่ากลับสว่างไสวราวกับโคมประทีปในยามเทศกาลของดินแดนล้านนานั้น

ตามปกติ ในผลงานชุด "เก็บเกี่ยวรวง ผลิตผลพวงจากไร่สพส." นี้มักจะเป็นผลไม้ที่มีรสชาติหนักในด้านความรู้/ความคิด/เหตุผลและข้อเท็จจริง แต่ทว่าในส่วนที่สองของข้อเขียนนี้จะเปิดเผย

ให้เห็นอีกส่วนเสี้ยวหนึ่งของ "ความเป็นมนุษย์ของภาคีผู้ทำโครงการ" ทั้งหลายซึ่งมีอารมณ์นานา ประเภทแบบปฤชณทั่วมุมไป รวมทั้งเผยแสดงให้เห็น "จุดที่แข็งแกร่งราวหินผา" ของความเป็นมนุษย์ เช่นกัน คือความมีปัญญาอย่างไม่ยอมคุกเข่าต่อหน้าปัญหาทั้งหลาย

เพื่อให้ผู้อ่านสามารถติดตามบทความ "เสียงจากใจของภาคี - อ.จรรยา พนาวงค์" - ได้อย่างเข้าใจ ข้อเขียนนี้จำเป็นจะต้องเล่าความเป็นมา/ความเป็นไปของเรื่องราวที่อยู่ล้อมรอบใจของอ.จรรยาเสียก่อน คือ ก้าว่างการทำงานของอ.จรรยาจากอดีตจนถึงปัจจุบันที่จะปรากฏอยู่ในเนื้อหาส่วนแรกของบทความนี้

ส่วนที่ 1 : พัฒนาการของการทำงาน

กาญจนา แก้วเทพ

1. 3 จังหวะก้าวแห่งชีวิตการทำงานนอกห้องเรียน

อ.จรรยา พนาวงค์ คุณครูภาษาไทยจากโรงเรียนบ้านเวียงหวาย อ.ฝาง จ.เชียงใหม่ มีจังหวะที่ก้าว่างออกมาไกลกว่าฝาผนัง 4 ด้านของห้องเรียนอยู่ 3 จังหวะก้าวดังนี้

- **ก้าวแรก** : ในช่วงปีพ.ศ.2546 อ.เรณู อรรถฐาเมศร์ ได้เข้ารับงานวิจัยของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ในชุดโครงการ "ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น" โดย อ.เรณู ได้รับผิดชอบโครงการวิจัยเรื่อง "ประวัติศาสตร์ชุมชนไทใหญ่ท้องถิ่นภาคเหนือ" ใน 3 กลุ่มน้ำ คือ กลุ่มน้ำมว กลุ่มน้ำแม่สาว และกลุ่มน้ำกก ในโครงการนี้ อ.จรรยา พนาวงค์ได้เข้ามาเป็นนักวิจัยในโครงการด้วย

จากประสบการณ์การทำวิจัยครั้งนี้ อ.จรรยาจึงได้เล่าถึงกิจกรรมการเตรียมตัวที่เป็นประจักษ์ "การถมปัญญา" ให้มีรากฐานความคิดที่แข็งแกร่งพอที่จะต้านรับน้ำหนักการทำกิจกรรมโครงการพัฒนาซึ่งเป็นเสมือนการก่อสร้างอาคารพื้นที่นั้นในช่วงเวลาต่อมา

- **ก้าวที่สอง**: ในช่วงปีพ.ศ.2547-48 หลังจากได้ข้อค้นพบที่เป็นปัญหาแบบรอบด้านของชุมชนชาวไทใหญ่ที่ศึกษาแล้ว อ.เรณูและทีมงานก็ไม่อาจจะยื่นกอดอกมองดูชะตากรรมของกลุ่มตัวอย่างอย่างเฉยเมยได้ ดังนั้น คณะวิจัยทั้งคณะจึงปรับเปลี่ยนบทบาทมาเป็น "นักพัฒนา" ด้วยการเข้าร่วมงานเป็นภาคีกับชุดโครงการ "สื่อพื้นบ้านสื่อสารสุข" (สพส.) ภายใต้การสนับสนุนของสำนักงานกองทุนเพื่อการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)

การทำโครงการเรื่อง "ร้านกโตและพ็อนเจิงเพื่อสัมพันธ์เพื่อสุขภาพ" นี้ก็ยังคงมีคณะทำงานเป็น "ทีมสามทหารเสือหญิง" ที่ใจเด็ดแน่วแน่ร่วมเรียงเคียงบ่าเคียงไหล่กันอย่างเหนียวแน่น

- **ก้าวที่สาม**: ในช่วงปีพ.ศ.2548 หลังจากโครงการ "ร้านกโตฯ" เสร็จสิ้นลงโดยได้รับผลสำเร็จอย่างงดงามตามที่ตั้งเป้าหมายเอาไว้แล้ว อ.เรณูก็ได้ขยับขยายกิจการแบบ "เก็บลูกศิษย์

ใส่ซ้ำ เก็บนักวิจัยใส่โครงการ" โดยได้ชักชวนลูกศิษย์ลูกหาและเพื่อนร่วมงานมาร่วมแรงร่วมใจถึงระดับกอดคอกันตายทำชุดโครงการใหญ่ "โครงการสืบสานสื่อพื้นบ้านเพื่อสุขภาพ (สสภ.)" ซึ่งเป็นโครงการใหญ่ที่ประกอบด้วยโครงการย่อยๆ จำนวน 11 โครงการในพื้นที่ภาคเหนือทั้งหมด ชุดโครงการสืบสานนี้ก็คือ การต่อยอดสืบทอดองค์ความรู้ทั้งหมดจากโครงการต้นแบบสพส.ไปใช้กับกลุ่มเป้าหมายใหม่ เช่น เด็กที่อยู่ในเมือง หรือกับสื่อพื้นบ้านประเภทอื่นๆ เช่น การสัก การทำโคม สรงน้ำพระธาตุ การเล่นนิทานของชนเผ่า ฯลฯ

ในชุดโครงการสืบสานนี้ อ.จรรยาได้ขยับขั้นขึ้นมาเล่นบทบาทเป็นหัวหน้าโครงการเองในโครงการ "สืบฮีตฮอยปอยกันตอ" ซึ่งเป็นอีกประเพณีหนึ่งของชาวไทยใหญ่ เมื่อมาเล่นบทบาทที่สูงขึ้นมาขึ้น ในด้านหนึ่งก็ถือได้ว่าเป็นพัฒนาการความสำเร็จที่น่าชื่นใจ แต่ทว่าในอีกด้านหนึ่งปริมาณพลของความปวดหัวตัวร้อนก็ย่อมขยายวงกว้างตามออกไปด้วยดังปรากฏในงานเขียนของ อ.จรรยาเอง (โปรดติดตามภาค 2)

จากนี้ จะขอเล่าถึงรายละเอียดในแต่ละอย่างก้าวของอ.จรรยา ดังนี้

1.1 ยุคแรก: เตรียมตัวให้พร้อม ซ่อมปัญญาให้ดี

ดังที่ได้เกริ่นมาข้างต้นแล้วว่า ชีวิตการก้าวออกมาจากห้องเรียนของอ.จรรยานั้น เริ่มต้นขึ้นเมื่อได้เข้าร่วมเป็นนักวิจัยในโครงการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นกับอ.เรณู อรรฐาเมศร์ ที่ได้รับทุนสนับสนุนจาก สกว. โดยชุมชนที่ศึกษานั้นก็คือ ชุมชนไทใหญ่ซึ่งเป็นกลุ่มชนที่อพยพหนีความทารุณจากพม่าเข้ามาอาศัยอยู่ตามพื้นที่ตะเข็บชายแดนไทย-พม่า โดยเขตพื้นที่ของอ.จรรยาคือบ้านเวียงหวาย อ.ฝาง ซึ่งอ.จรรยาเป็นครูสอนหนังสือเด็กนักเรียนอยู่ (ซึ่งมีเด็กนักเรียนไทใหญ่รวมอยู่ด้วย)

การทำงานวิจัยครั้งนี้ อ.จรรยาถือว่าเป็นเสมือนการตระเตรียมพื้นดินแห่งความเข้าใจ เรื่องความสัมพันธ์และความสำคัญของสื่อพื้นบ้านนานาประเภทที่มีต่อชุมชน ซึ่งเป็นมาตั้งแต่ครั้งอดีต ละเอียดมาจนถึงการเกิดภาวะวิกฤติของสื่อพื้นบ้านในปัจจุบัน

ผลจากการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของชาวไทยใหญ่พบว่า ในครั้งอดีต สื่อพื้นบ้านนั้นก็คือ "วิถีชีวิต/คือสื่อกำกับวงจรชีวิต" ดังที่ชาวเวียงหวายได้สะท้อนในเวทีคืนข้อมูลประวัติศาสตร์สู่ชุมชนว่า

"ประเพณีวัฒนธรรมนั้น ทำให้เรารู้วันรู้คืนรู้เดือน รู้ว่าถึงเดือนไหน

เราจะต้องทำอะไร เพราะเป็นวิถีชีวิตของเราอยู่แล้ว...."

และสำหรับสถานการณ์ของสื่อพื้นบ้านชาวไทยใหญ่ในเขตอ.ฝางก็มีชะตากรรมร่วมกับสื่อพื้นบ้านส่วนใหญ่ของประเทศไทยที่เราจะได้ยินการเล่าขานแบบว่า "ร้อยเนื้อทำนองเดียวกัน" คือ สภาพการผูกพันทรวดโถมของสื่อพื้นบ้าน ในกรณีของสื่อพื้นบ้านของชาวไทยใหญ่ในเขตพื้นที่วิจัยคือ อ.ฝางนั้น คณะวิจัยได้พบอาการของโรค "สื่อพื้นบ้านซึมเศร้า" ใน 2 อาการด้วยกันคือ

- โรค "สื่อพื้นบ้านจางหายไปจากใจ" โดยเฉพาะจากหัวใจของเยาวชนที่หันไป "มอบใจ รักภักดีกับสื่อของคนอื่นที่ดูเท่ทันสมัย" ตัวอย่างเช่น สื่อพื้นบ้านชุมชนไทใหญ่ เช่น การพ้อน เຈິงและรำนกโตนั้น ไม่ได้อยู่ในสายตาของเยาวชนเป็นส่วนใหญ่ อันก่อให้เกิดปัญหาสืบเนื่องตามมา คือหาผู้สืบทอดได้ยาก

- โรค "เส้นสื่อพื้นบ้านพลิก" นอกเหนือจากอาการมองไม่เห็นสื่อพื้นบ้านอยู่ในสายตาแล้ว ในกลุ่มหนุ่มสาวเยาวชนรุ่นใหม่บางกลุ่มที่รวมตัวเป็นกลุ่มกู้ชาติให้เป็นอิสระจากการกดขี่ของพม่า คนกลุ่มนี้ได้หันมารื้อฟื้นสื่อพื้นบ้านเพื่อปลุกอัตลักษณ์ศักดิ์ศรีของชาวไทใหญ่ แต่ทว่าเป้าหมายของการใช้สื่อพื้นบ้านที่เป็นไปเพื่อวัตถุประสงค์ทางการเมืองดังกล่าวนั้น เป็นเส้นทางที่ผิดเพี้ยนหรือเดินสวนทางกับเป้าหมายดั้งเดิมของสื่อพื้นบ้านบางประเภท ตัวอย่างเช่น การรำนกโตที่ชาวไทใหญ่เรียกว่า "ก้านกโต" นั้น เป็นการร่ายรำเพื่อพุทธบูชาในวาระโอกาสที่พระพุทธรูปเจ้าเสด็จกลับมาจากการโปรดพระราชามารดาจากสวรรคตชั้นดาวดึงส์ ซึ่งเป้าหมายดังกล่าวนั้นซึมซาบอยู่ในจิตใจและอารมณ์ความรู้สึกของคนเฒ่าคนแก่

เมื่อคนหนุ่มสาวและคนเฒ่าคนแก่มองสื่อพื้นบ้านของตนเองแบบ "สร้างดาวกันคนละดวง" เช่นนั้น ก็ทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างคนแต่ละรุ่นวัยขึ้น และยังขาดพื้นที่ที่ปรับประสานความเข้าใจให้ยอมรับกันและกัน

1.2 ยุคที่สอง: สมัครเข้าโรงเรียนสพส.

- **ลีลาการทำงานแบบสพส.**

เนื่องจากทั้งอ.จรรยา พนาวงศ์ และอ.กาญจนา แสงแก้ว ซึ่งเป็นนักวิจัยในพื้นที่ของ อ.ฝาง และอ.แม่อาบนั้น เป็นครูน้อยที่ทำงานอยู่ในพื้นที่ที่วิจัยเอง ดังนั้น อาจารย์ทั้งสองจึงต้องยึดปฏิบัติประจำใจว่า "ถ้าเราไม่เป็นส่วนหนึ่งของการแก้ปัญหา เราก็ต้องเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างปัญหา" ด้วยเหตุนี้ เมื่อผลการวิจัยก็ได้แสดงให้เห็นอยู่กับตาแล้วว่า นอกจากสื่อพื้นบ้านของชาวไทใหญ่ในพื้นที่จะสูญหายหรือผิดเพี้ยนแล้ว ความเจ็บป่วยของสื่อพื้นบ้านนั้นยังส่งผลอักษะข้างเคียงมาถึงเรื่องความสัมพันธ์ของคนวัยต่างๆ ในชุมชน และบรรดานักเรียนของคุณครูทั้งสองท่านก็ต้องเป็นส่วนหนึ่งของความขัดแย้งดังกล่าวอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

เมื่อปัญหาถูกสืบมาอยู่เบื้องหน้า ส่วนข้างหลังนั้นก็ชนฝาแล้ว คุณครูทั้ง 2 ท่านจึงได้ยื่นมือมาร่วมกันด้วยจิตใจแบบ "สามทหารเสือหญิง" ที่มีทั้งความรักและห่วงใยในลูกศิษย์ รวมทั้งมีความปรารถนาที่จะได้เห็นสันติสุขในชุมชน โดยอาศัยสื่อพื้นบ้านเป็นสะพานทอดเชื่อม คณะของอาจารย์เรณูที่มีกำลังหลักเป็น "คณะครูจาก 2 อำเภอ" จึงได้มาร่วมกันทำโครงการพัฒนาที่ต่อยอดมาจากงานวิจัยในลีลาแบบ "action based on research" ในชื่อโครงการ "รำนกโตและพ้อนเຈິงเพื่อสัมพันธ์เพื่อสุขภาพ" ในร่มไม้ชายคาของ สพส. ในระหว่างช่วงปี 2547-48

ในขณะที่สื่อพื้นบ้านของชุมชนไทใหญ่นั้นมีอยู่หลายประเภท แต่ทว่าเมื่อเข้ามาเดิน

ร่วมในเส้นทางการทำงานแบบสหส. คณะทำงานของอ.เรณูก็ได้ใช้ลีลาทำการงานแบบ สหส.ที่ ท่องคาถาเรื่อง "สิทธิของเจ้าวัณนธรรม" เป็นสรณะ ดังนั้น การคัดเลือกว่าแต่ละชุมชนจะทำงานกับ สื่อประเภทไหนนั้น จึงขึ้นอยู่กับความคิดเห็นของชุมชนเอง และหมายเลขที่ออกก็คือสื่อพื้นบ้าน 2 ประเภทที่เป็นชื่อของโครงการ คือ ร้านกโตที่ชาวไทใหญ่เรียกว่า "ก้านกโต" และพ็อนเจิงที่มีท่าร้าย รำแบบต่างๆซึ่งชาวไทใหญ่เรียกว่า "ลายก้าลายเจิง"

● กิจกรรมการจัดเวที

จากจิตสำนึกของชาวไทใหญ่รุ่นอาวุโสที่พูดฝากฝังกับคณะทำงานในโครงการ "ร้านกโต" ว่า "ประเพณีอย่าให้หาย วัฒนธรรมอย่ารู้ลืม" นั้น ทีมสามทหารเสือหญิงก็ได้ดำเนินการวิธีการ ทำงานตามท่าแม่บทพื้นฐานของสหส. คือ "การขยับปัญญา" ของคนกลุ่มต่างๆในชุมชนให้ เคลื่อนไหวอย่างคึกคัก กิจกรรมการขยับปัญญาซึ่งมีรูปแบบต่างๆของสมองของชุมชนนั้นกระทำผ่านเวที ต่างๆ เช่น

◆ **เวทีวิเคราะห์ตาข่ายแห่งความสัมพันธ์ของปฏิบัติการทางสังคม** (Network of relation of social practice) ที่สะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างสื่อพื้นบ้านเช่นร้านกโตกับ พ็อนเจิงว่า มีบทบาทหน้าที่อย่างไรต่อชุมชน และเมื่อสื่อ 2 ประเภทนี้จางหายไป ทำให้เกิดอะไรขึ้น ต่อชุมชน รวมทั้งจะปล้ำปลุกพลิกฟื้นหน้าที่เก่าๆ พร้อมทั้งต่อเติมหน้าที่ใหม่ๆของสื่อพื้นบ้านทั้งสองประเภทได้อย่างไร จะต้องมีส่วนประกอบ/ปฏิบัติการ/กิจกรรมอะไรบ้าง

◆ **เวทีวิเคราะห์รูปแบบ/คุณค่าเนื้อหาความหมายของร้านกโตและพ็อนเจิง** เพื่อเกื้อหนุนความรู้ออกของคณะทำงานให้ลุ่มลึกเสมอกัน เพื่อว่าต่อไปในภายภาคหน้า เมื่อลงมือทำ กิจกรรมซึ่งเป็นการกระทำประดุจการใส่ปุ๋ยแก่ต้นไม้ ก็จะได้ใส่ปุ๋ยให้ถึงราก (คุณค่า) ถึงโคน (ความหมาย)

◆ **เวทีใส่ยาสมานแผล** ดังที่ผลจากการวิจัยในยุคแรกบ่งชี้ว่า รอยแยกแตกร้า ระหว่างคนรุ่นอาวุโสกับคนหนุ่มสาววัยรุ่นเริ่มขยายตัว ดังนั้น คณะทำงานในโครงการจึงเล่น บทบาทเป็นนางพยาบาล เปิดเวทีให้ผู้อาวุโสและเยาวชนได้มา "แลกเปลี่ยน" ความคิดเห็นกัน (เพื่อ ป้องกันการขยายตัวจาก "แลกเปลี่ยน" ไปเป็น "แลกหมัด") โดยใช้อาวุธลับขั้นสำคัญของสหส. คือ "การวิเคราะห์คุณลักษณะ" เพื่อให้คนทั้ง 2 กลุ่มได้เข้าอกเข้าใจกันว่า คุณลักษณะที่หลากหลาย ของร้านกโตและสื่อพื้นบ้านนั้น เมื่อมองจากสายตาคนเฒ่าและสายตาคนหนุ่มสาวจะออกมาเป็น อย่างไร เพื่อช่วยให้ "ไม่ดูแต่มุมของเรา แต่ให้เห็นแบบมองอย่างเขา" บ้าง (และการที่ คณะทำงานยังสามารถจัดเวทีให้ "คนสองวัยมาพบกันได้" นี้แสดงว่าอาการฉีกขาดยังไม่รุนแรง มากนัก)

● **ผลลัพธ์ที่เกิดจากการพบปะกันในหลายๆเวที** ก็คือ "แนวทางการทำงานสื่อพื้นบ้าน" ตามโจทย์ใหญ่ที่ตั้งเอาไว้ เช่น

(1) **การเพิ่มเหลี่ยมมุมหน้าที่**ของสื่อพื้นบ้านให้ขยายกว้างออกไป เช่น ให้สื่อพื้นบ้านมาทำหน้าที่รับใช้ชุมชนด้าน "สุขภาพะทางกาย" ให้เห็นกันอย่างแจ่มแจ้ง โดยเสริมเติมจาก "หน้าตัดที่มีอยู่แล้วของชุมชน" ตัวอย่างเช่น กลุ่มแม่บ้านมีการออกกำลังกายแบบสากล คือ การเดินแอโรบิกอยู่แล้ว หรือนักเรียนก็มีการออกกำลังกายบริหารในโรงเรียนอยู่แล้วเป็นหน้าตัด ทางโครงการก็ได้ต่อยอดกิจกรรม "การออกกำลังกายแบบสากล" เหล่านี้ ให้มาเป็น "การออกกำลังกายแบบพื้นบ้าน"

การออกกำลังกายแบบพื้นบ้านนี้ นอกจากจะทำให้เจ้าตัวคนออกแรงได้สุขภาพ "ร่างกาย" ที่เข้มแข็งมาแล้ว ก็ยังจะได้ "ความแข็งแกร่งทางจิตวิญญาณ" เกิดขึ้นเป็นผลพวงตามมา เพราะได้บริหาร "อัตลักษณ์/ศักดิ์ศรี/ตัวตนของตัวเองด้วย" เช่น ได้กล้ำเนื้อแห่งสำนึกที่ว่า "คนไทใหญ่ไม่ออกกำลังกายแบบเดินแอโรบิกเช่นคนทั่วไป แต่คนไทใหญ่มีแบบฉบับการออกกำลังกายของตัวเองคือ ฟ้อนเจิงกับรำนกโต" เป็นต้น

และนอกจากสุขภาพของคนไทใหญ่จะดีขึ้นแล้ว สุขภาพของสื่อพื้นบ้านของคนไทใหญ่ก็ยังจะกระชุ่มกระชวยเข้มแข็งขึ้นมาอีกด้วย ทั้งนี้เนื่องจากเมื่อมีการรื้อฟื้นให้มีการนำสื่อพื้นบ้านขึ้นมาใช้ประโยชน์ใช้งาน โอกาสที่จะพัฒนาปรับปรุงสื่อพื้นบ้านก็จะมีมากยิ่งขึ้น เช่น ลีลาท่ารำของนกโตนั้น นอกจากท่ารำแบบพื้นฐานในอดีตแล้ว หนุ่มๆนักรำนกโตรุ่นใหม่ที่ได้เข้าไปฝึกฝนก็อาจจะประดิษฐ์คิดลวดลายท่าใหม่ๆให้ต้องตาถูกใจ "ผู้ชมรุ่นใหม่" ได้มากยิ่งขึ้น

(2) **การเปิดพื้นที่/ขยายช่องทางใหม่ๆ** ผลจากการจัดเวทีต่างๆได้ให้แนวทางเกี่ยวกับเรื่อง"สาร" (Message)และ "สื่อ/ช่องทาง/วาระโอกาส/พื้นที่" (Channel/Media) เอาไว้ ดังนี้

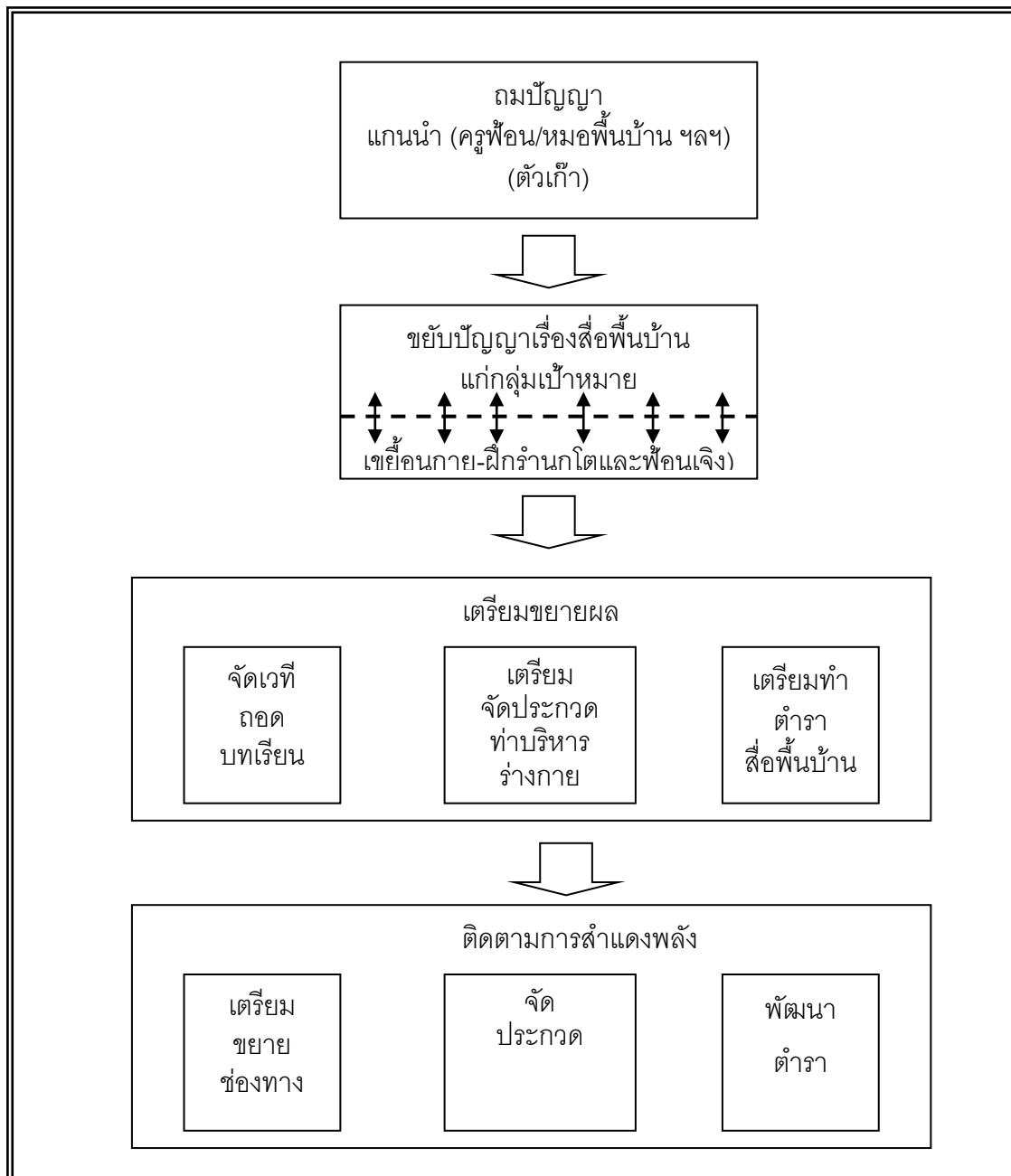
● ในส่วนที่เกี่ยวกับ "สาร" นั้น เป็นที่แน่ชัดว่า การฟ้อนเจิงก็ดี การรำนกโตก็ดี สำหรับคนไทใหญ่แล้ว สื่อพื้นบ้านนี้มีใช้เพียง **"การแสดงความสนุกสนานแบบทางโลกียะ"** เท่านั้น (Secular) หากทว่า การฟ้อนรำทั้งสองนั้นเป็น **"การแสดงความพิศมัย"** (Sacred) ดังที่ได้กล่าวมาแล้วถึงความเป็นมาของการรำนกโต ด้วยเหตุของเนื้อหาแบบดังกล่าวนี้ ช่องทางที่เหมาะสมสำหรับสารดังกล่าวจึงเป็นบรรดางานประเพณีพิธีกรรมต่างๆ ทั้งพิธีกรรมแบบส่วนตัว (individual ceremony) เช่น งานบวช งานขึ้นบ้านใหม่ และ**พิธีกรรมร่วมของชุมชน** (collective ceremony) เช่น งานปีใหม่ งานบุญตามเทศกาลต่างๆ

ในอีกด้านหนึ่ง เมื่อวิเคราะห์สมมุติฐานของการสูญสลายของสื่อพื้นบ้านแล้ว ก็พบว่า เกิดมาจาก "การหดตัวหรือการหดหาย" ของบรรดาสื่อ/ช่องทาง/วาระโอกาส/พื้นที่ที่จะแสดงตัวเอง

จากข้อค้นพบทั้งเรื่อง "สารอันล้าลึก" และ "ปัญหาเรื่องช่องทาง/สื่อที่หัดตัว" แนวทางการทำกิจกรรมจึงต้องใช้ตัวยา 2 สูตรผสมควบคู่กัน กล่าวคือ **ต้องขยาย/เพิ่มช่องทาง** ให้มากขึ้น และในเวลาเดียวกัน **"ต้องลงลึกเรื่องเนื้อหา"** ไปพร้อมๆกัน กล่าวคือต้องใช้กลยุทธ์ **"เล่นทั้งวงกว้าง วางทั้งลงลึก"** ไปควบคู่กัน

(3) **แนวทางการขยายเวทีใส่ยาสมานแผล** ผลจากการทดลองจัดเวทีสมานรอยแผลแยกตัวของกลุ่มอาวุโสและเยาวชนคนหนุ่มสาว คณะทำงานพบว่าได้ผลดีอย่างยิ่ง แต่ทว่าการไต่สวนนั้นจะกระทำเพียงครั้งสองครั้งเท่านั้น คงจะไม่หายสนิท และนอกเหนือจาก "การประสานความเข้าใจแล้ว" หากจะให้เกิดสัมพันธภาพระหว่างคนสองรุ่นอยู่ยั่งยืนยง ก็คงต้องมี "การร่วมประสานการกระทำ" กันอีกต่อไป

จากแนวทางทั้ง 3-4 แนวทางนั้น คณะทำงานในโครงการ "ร้านกโต" ได้นำเอามาเป็นคอมส์องการลงมือทำแผนกิจกรรม ซึ่งแบ่งได้เป็น 4 แผนใหญ่ๆ ดังภาพ

ภาพที่ 1 คาราวานกิจกรรมโครงการร้านโกโต

● **ผลที่เกิดขึ้นจากการทำโครงการ** คณะทำงานของโครงการร้านโกโตฯ ได้ประมวลสรุปเปรียบเทียบให้เห็นผลต่างที่เกิดขึ้นจากการทำโครงการให้ที่ประชุมเพื่อนภาคีหลายสิบโครงการในงาน "เวทีเลี้ยงส่งทางความคิด" (ถอดบทเรียน) สำหรับภาคีที่ทำโครงการสำเร็จ ล่วงครบระยะเวลาไปแล้ว ที่วัดวังหิน จ.พิษณุโลก (วันที่ 26-28 มิถุนายน 2548) ดังนี้

ภาพที่ 2: การเปรียบเทียบสภาพของสื่อพื้นบ้านในโครงการร้านโกโต-พ้องใจ

ก่อนทำโครงการในอดีต	ก่อนทำโครงการในปัจจุบัน	หลังทำโครงการ
<ul style="list-style-type: none"> ● สลา (ช่าง/ครูที่สอน) มีมาก ● เนื้อหาเชื่อมโยงกับพุทธศาสนา ● ผู้รำได้บุญ เป็นการรำศักดิ์สิทธิ์ ● คนทำทุกส่วนทำบนพื้นฐานความศรัทธา ● เป็นการรำในงานพิธีกรรม เช่น งานปอยยอกหว้า ● คนดูมีทุกเพศทุกวัย 	<ul style="list-style-type: none"> ● สลา/คนถ่ายทอดมีน้อยลง เหลือแต่คนเฒ่าคนแก่ ● คนรับสืบทอดไม่มี ● เนื้อหาดเรื่องความเชื่อและบุญกุศล เหลือแต่ความสนุกสนาน ● การแสดงในงานปอยยอกหว้าไม่มีแล้ว ● วัยรุ่นจำนวนมากไม่รู้จักการรำแบบนี้เลย 	<ul style="list-style-type: none"> ● ผู้ถ่ายทอด/ผู้ส่งสารมีหลากหลาย หลายวัย ทั้งคนแก่และหนุ่มสาว ● ผู้รับสืบทอดมีเพิ่มมากขึ้น ● มีการปรับท่ารำมาเป็นการออกกำลังกายได้สุขภาพะ ● เด็กเข้ามาหาวัดมากขึ้น เพราะฝึกซ้อมในวัด ● ช่องทางการแสดงมีเพิ่มมากขึ้น (เช่น งานถนนคนเดิน) ● คนแก่ คนนอกชุมชนสนใจการแสดงมากขึ้น

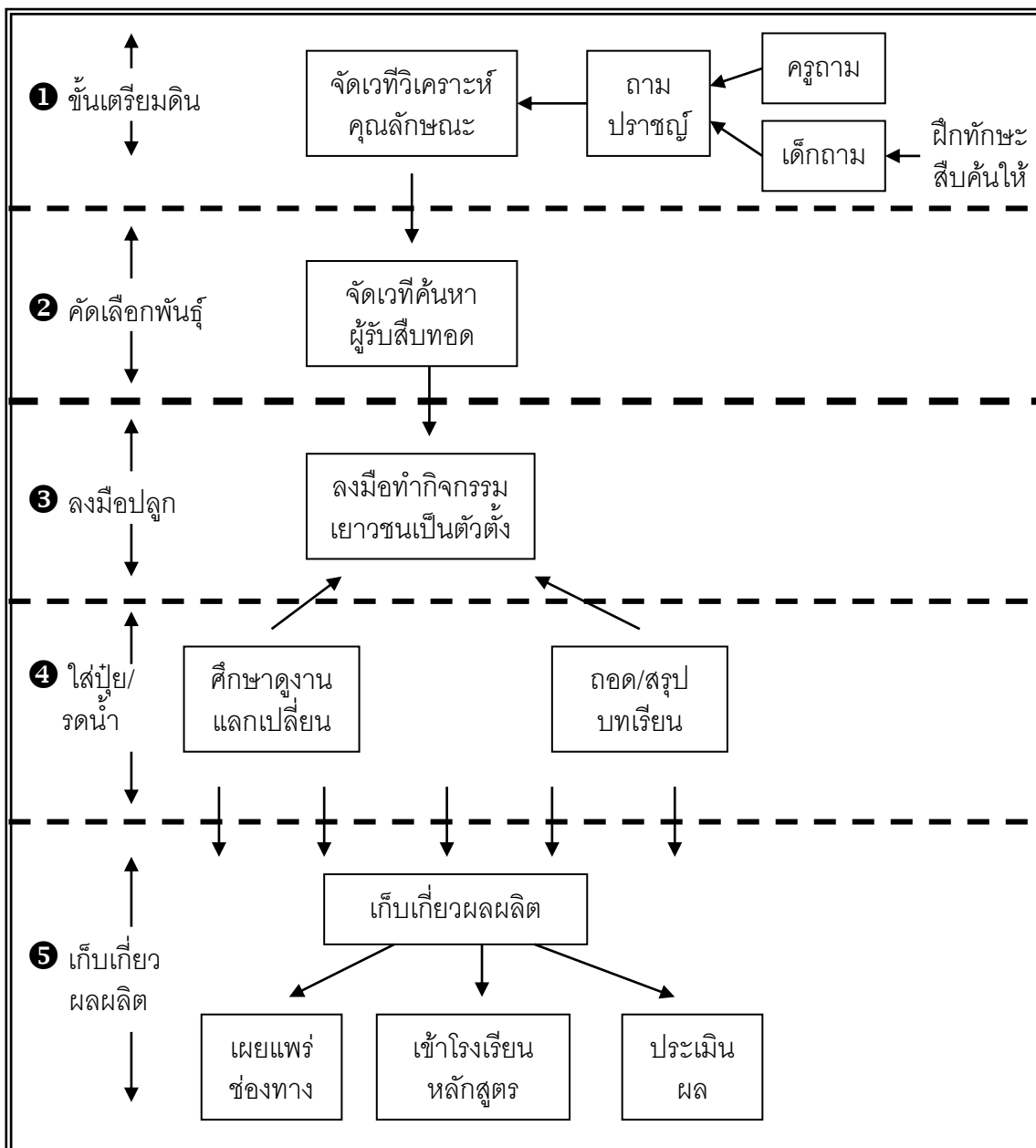
การใช้ประโยชน์จากการวิเคราะห์คุณลักษณะ

- ◆ คณะผู้ทำโครงการมีความภาคภูมิใจในความเป็นมนุษย์ของคนทุกเผ่าพันธุ์
- ◆ เห็นความเจริญงอกงามทางปัญญาของเด็กๆ
- ◆ เด็กๆมีการคิดสรรทำกายบริหารด้วยตัวเอง
- ◆ ชุมชนได้ประโยชน์ได้เข้าใจสื่อพื้นบ้านผ่านการเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ
- ◆ สามารถกระตุ้นให้เด็กหันมาสนใจคุณค่าสื่อพื้นบ้านมากขึ้น
- ◆ ผลงานคน 2 กลุ่ม คือคนแก่และเยาวชนได้สำเร็จ

● **รู้แล้วต้องบอกต่อ** นอกเหนือจากผลลัพธ์อันสำเร็จจะเกิดขึ้นภายในโครงการเองแล้ว จากผลสำเร็จที่ได้รับมานี้ คณะทำงานโครงการ "ร้านโกโต" ยังได้นำฐานความรู้และ

ประสบการณ์ทั้งหมดที่ได้รับไปเพื่อแม่เป็นวิทยาทานให้แก่เพื่อนร่วมเดินบนเส้นทางสื่อพื้นบ้าน สื่อสารสุขคนอื่น ๆ จึงเป็นภาพที่เห็นชัดเจนตาว่า เมื่อมีการจัดประชุมของสพส.ครั้งใด ทีมสาม ทหารเสือหญิงก็จะหนีบเอากลุ่มเด็กและเยาวชนที่ได้หัดทั้งพินิจและร้านกโตมาสาธิตให้เพื่อน ๆ ที่เข้าร่วมประชุมได้ประจักษ์ในพลังอันแสนมหัศจรรย์ของสื่อพื้นบ้านของพี่น้องชาวไทยใหญ่นี้ รวมทั้งยังได้แจกจ่ายประมวลองค์ความรู้จากประสบการณ์การทำงานอย่างไม่รู้เหน็ดเหนื่อย สมกับภูมิหลังทางวิชาชีพของคณะทำงานที่เรียกว่า "เป็นครูนี้มีแต่ให้" อย่างแท้จริง

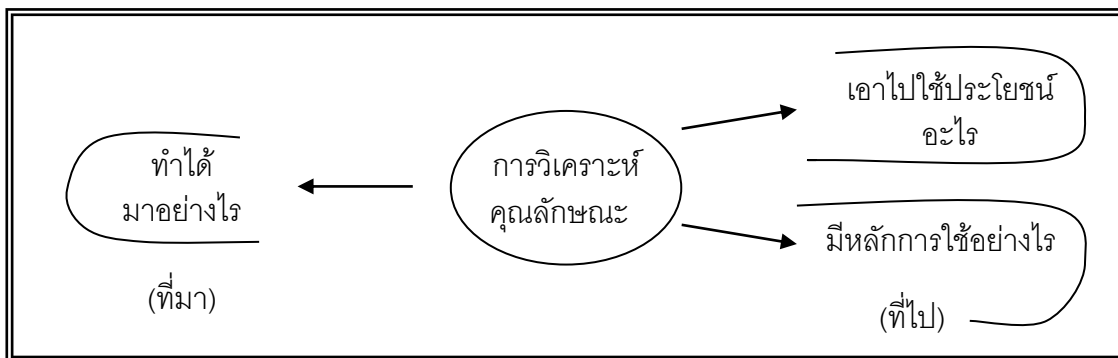
ตัวอย่างเช่นในงานเวทีเลี้ยงส่งฯ ที่ได้กล่าวไปแล้ว อ.จรรยาได้ประมวล กระบวนการทำงานของโครงการ "ร้านกโต" ทั้งที่แสดงเป็นแผนภาพและวิดีโอ โดยใช้กรอบขั้นตอน การทำงาน 5 ขั้นของสพส. ซึ่งเปรียบเทียบกับการปลูกต้นไม้ไว้ดังนี้

ภาพที่ 3: 5 ขั้นตอนของกระบวนการทำงานโครงการร้านกโตฯ

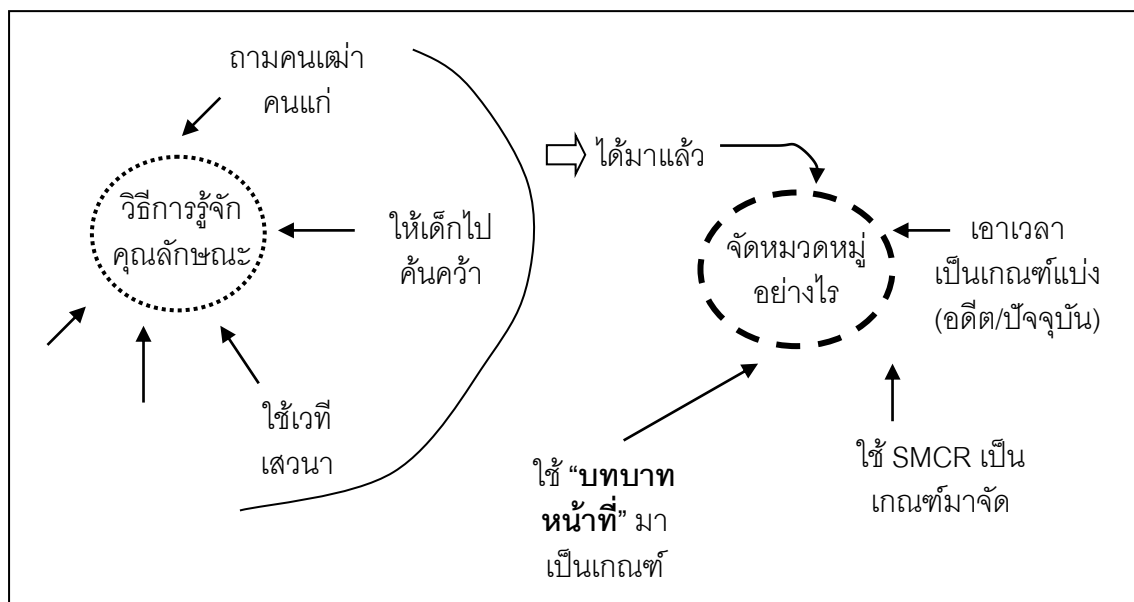
อีกตัวอย่างเป็น "เวทีรุ่นพี่ช่วยรุ่นน้อง" ณ ม่อนดอยอิงฟ้ารีสอร์ท จ.เชียงใหม่ (วันที่ 11-12 สิงหาคม 2548) ที่รุ่นพี่ภาคีภาคเหนือ 4 โครงการได้รับโจทย์ให้แบ่งกันไปเตรียม 4 ฐ (รู้จัก/รู้ใจ/ รู้ใช้/ รู้รักษา) มาเล่าให้ภาคีรุ่นน้องฟังกันคนละหนึ่งฐ (ฉีดวัคซีนป้องกันโรค"เสียชีวิต"ให้รุ่นน้อง) โครงการร้านกโตฯได้โจทย์เรื่อง จะทำงาน "รู้ใจ" ได้อย่างไร และคณะทำงานจากโครงการได้เล่าสู่กันฟังในเวทีประชุมดังนี้

(1) ที่มาของการ "รู้ใจ" ของกลุ่มร้านกโต/พ็อนเจิง

ภาพที่ 4: การวิเคราะห์คุณลักษณะของกลุ่มนกโต

ภาคีกลุ่มร้านกโตได้สาคิตให้เห็นว่า "แหล่งที่มาของการรู้จัก/รู้ใจ" คุณลักษณะนั้นจะมาจากที่ไหนบ้าง และหลังจากได้มาแล้ว จะมาจัดการอย่างไร ซึ่งกระบวนการทั้งหมดนี้ หากเทียบเคียงแล้วก็คือกระบวนการวิจัยนั่นเอง

ภาพที่ 5: จะได้คุณลักษณะมาได้อย่างไร

ภาคีกลุ่มโครงการนกอโตฯ คือ อ.จรรยาได้ตอกย้ำว่า เครื่องมือการวิเคราะห์คุณลักษณะนั้นสามารถใช้ได้อยู่ตลอดเวลา และจำนวนขาของคุณลักษณะก็จะเพิ่มพูนอยู่ตลอดเวลา ดังนั้น การวิเคราะห์คุณลักษณะจึงสามารถจะเป็น "ตัวชี้วัด" (indicator) ที่ประเมินผลความเข้าใจของผู้ที่เกี่ยวข้องกับทำงานได้เป็นอย่างดี (นี่ก็เป็น "วิธีการประเมินผล" ที่ สพส. ภูมิใจนำเสนอที่สามารถวัด "ความเข้าใจ" ของผู้คนได้แบบไม่ต้องใช้แบบสอบถาม โดยอยู่ได้หัวข้อ "การประเมินการเรียนรู้")

(2) **ที่ไปของการวิเคราะห์คุณลักษณะ** กลุ่มรำนกโตได้เล่าให้ฟังว่า หลังจากวิเคราะห์คุณลักษณะแล้ว ทางกลุ่มได้นำไปใช้ประโยชน์ในหลายลักษณะดังนี้

- **เอาไประบุกลุ่มเป้าหมาย** (identify target group) คือการตอบคำถามว่า จะทำงานกับใคร ทำให้คณะทำงานรู้ว่า จะต้องทำงานกับใคร เพื่อใคร

- **เอาไปค้นคิด/ออกแบบกิจกรรม** คือการตอบคำถามว่าจะทำงานอย่างไร เช่น เมื่อเห็นคนแก่กับเด็กไม่มีพื้นที่สร้างสายสัมพันธ์ ก็ต้องจัดให้ หรือการขยายกิจกรรมให้เด็กที่ร่ำมาสร้างทำชุดนกโตเอง เป็นต้น

- **เอาไปประเมินผล** ดังที่กล่าวมาแล้วคือ การเปรียบเทียบการรู้จักคุณลักษณะสี่ที่บ้านของกลุ่มเป้าหมายก่อน-หลังทำโครงการ เป็นการตอบคำถามว่า ทำแล้วได้ผลคือเรียนรู้มากขึ้นไหม

(3) **เมื่อ "รู้ใจ" แล้วก็ปรับประยุกต์ได้อย่างมั่นใจ** กลุ่มนกอโตได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ว่า เมื่อวิเคราะห์คุณลักษณะแล้วเอามาจัดลำดับเป็น "เปลือก แก่น กระพี้" แล้ว ก็สามารถช่วยให้เจ้าของวัฒนธรรมตัดสินใจได้ว่า จะปรับเปลี่ยนอะไรได้บ้าง เช่น กรณีการปรับเปลี่ยนเรื่องการจัดชั้นครู เป็นต้น

(4) **บทเรียนการทำงานกับ "ผู้คนแห่งอนาคต"** เนื่องจากภาคีโครงการรำนกโตฯ ก็ทำงานกับเยาวชนเช่นเดียวกัน ดังนั้นจึงมีบทเรียนเรื่องวิธีการทำงานกับเยาวชน เช่น เยาวชนชายที่หัดรำนกโตแล้ว เวลาจะแสดงมักจะกินเหล้า ซึ่งหากคณะทำงานไปดูดำหรือห้ามปราม ก็จะต้องต่อต้าน ดังนั้น ทางคณะทำงานจึงขอให้เยาวชนมีประสบการณ์กินเหล้าแล้วไปรำ หลังจากผ่านประสบการณ์นั้นแล้ว จึงเอาประสบการณ์นั้นมาทบทวนไตร่ตรองว่า กินเหล้าแล้วมีผลเสียอย่างไร กินเหล้าแล้วลดคุณค่าของนกอโตที่เป็นของสูงอย่างไร เป็นต้น

1.3 ยุคที่สาม: โตแล้วต้องแตก

ดังที่ได้เกริ่นมาบ้างแล้วว่า เมื่อสามทหารเสือหญิงได้ค้นพบ "ของดี" คือสี่ที่บ้านของชุมชน และยังได้ "ของวิเศษ" คือกระบวนการทำงานแบบสปส. ซึ่งช่วยให้เสริมสร้างสุขภาพของชุมชนได้ในทุกๆด้าน ไม่ว่าจะเป็น กาย จิต-อารมณ์ สังคม และจิตวิญญาณ อ.เรณูหัวเรือใหญ่ก็ได้เริ่มขยายขยายพลาณาภพกระบวนการทำงานรุ่น "พิมพินิยม" แบบสปส. ออกไปยังแวดวงที่เคย

ร่วมงานกันมา ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มลูกศิษย์นักกิจกรรม กลุ่มเพื่อนอาจารย์ในสถาบัน โดยถ่ายสำเนาวิธีการออกแบบการจัดองค์กรแบบสพส.ไปใช้ คือ การมีภาคีย่อยๆ ในโครงการอยู่ 11 โครงการ และมีทีมงานกลางเป็นทีมประสานทั้งประสานการบริหารจัดการและประสานการไหลเวียนของความรู้

หนึ่งใน 11 โครงการย่อยในชุดโครงการ "สืบสานสื่อพื้นบ้านเพื่อสุขภาพ" (สสภ.-ในสพส. เรียกชื่อเล่นของโครงการนี้ว่า "โครงการน้องน้อย") ช่วงปีพ.ศ.2549 ก็คือโครงการสืบสานฮีตฮอยปอยกันตอของชาวไทยใหญ่ที่อ.จรรยารับผิดชอบเป็นหัวหน้าโครงการ

โครงการนี้สะท้อนให้เห็น เมื่อคนทำงานเช่นที่มหาวิทยาลัยเรณูนครได้พบมรดกพิเศษในการเสกพื้นดินชีพลือพื้นบ้านชนิดหนึ่ง เช่น รำกโตนดและพ่อนเจิงได้แล้ว ก็ไม่มีอะไรที่จะขวางหน้า "ขบวนการคิดดีทำดีมีคุณแก่ชุมชน" ของทีมงานนี้ได้อีกแล้ว เพราะในเนื้อหาประเพณีกันตอของชาวไทยใหญ่นั้นล้วนแหล่มไปด้วยคุณค่าต่างๆ ที่งดงามอย่างยิ่ง เนื่องจากเป็นสื่อประเพณีที่สอนให้รู้จักการเคารพบนอบของผู้ใหญ่ที่มีต่อผู้ใหญ่ ความรู้สำนึกในบุญคุณของผู้มีพระคุณ การเป็นผู้ให้และผู้รับ การรู้จักให้อภัยซึ่งกันและกัน การรู้จักใช้และอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ การรู้จักประหยัด ฯลฯ โดยเริ่มในทุก**ปริมณฑลของชีวิต** เช่น ในครอบครัว ภรรยาจะ "กันตอ" (ขอขมาลาโทษ) สามี ลูกๆ ก็กันตอพ่อแม่ ศิษย์จะกันตอครู พระลูกวัดก็จะกันตอพระผู้ใหญ่ในวัด เป็นต้น

ปัจจุบันนี้ โครงการนี้กำลังดำเนินการอยู่ภายใต้การนำของอ.จรรยา พนาวงศ์ ผู้ที่เรา กำลังจะอ่านความในใจของเธอในเนื้อหาส่วนต่อไป

ส่วนที่ 2: เสียงจากใจของภาคีผู้ทำโครงการ

จรรยา พนาวงศ์

2.1 จุดเริ่มต้นของการเข้าสู่งานวิจัย: เมื่อก้าวมาเป็นนักวิจัยของสกว.

ในความคิดความเข้าใจของครูบ้านนอกอย่างข้าพเจ้า คำว่า "งานวิจัย" ดูเหมือนจะเป็นเรื่องยุ่งยากซับซ้อน ยากเกินความสามารถของครูธรรมดา ดุจมิปัญญาตร้อย่างเราๆ เมื่ออ.เรณู อรรฐาเมศร์ และอ.อดุลย์ ดวงดีทวีรัตน์ เข้ามาชักชวนให้ร่วมงานวิจัยเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของชาวไทยใหญ่ลุ่มน้ำมาว (ปีพ.ศ.2546) ข้าพเจ้าและเพื่อนครูโรงเรียนเดียวกันอีก 2-3 คน ก็รู้สึกลังเลว่าเราจะทำได้หรือ ลำพังงานวิจัยแผ่นเดียวในชั้นเรียนที่ต้องทำเพื่อแก้ไขปัญหาเด็กนักเรียน ก็ยังเอาตัวไม่รอดต่ออยู่แล้ว งานวิจัยใหญ่ๆ แบบที่อาจารย์ทั้งสองท่านมาชักชวน เราจะทำได้หรือ

ตอนนั้นก็ค่อนข้างคิดหนักอยู่เหมือนกัน แต่ด้วยความที่เป็นคนอยากลองทำสิ่งใหม่ๆ ที่ท้าทายความสามารถดู ก็เลยตัดสินใจเข้าร่วมโครงการ

พอเริ่มทำงาน สิ่งแรกที่สำคัญสำหรับผู้ช่วยงานวิจัยอย่างเราๆ ก็คือ การติดตั้งความรู้ในรูปแบบต่างๆ ตั้งแต่กระบวนการทำงาน การลงพื้นที่ การใช้คำถาม การบันทึกข้อมูล การใช้

อุปกรณ์ในการทำงาน เช่น การถอดเทป การบันทึกภาพทั้งภาพบุคคล ภาพร่องรอยหลักฐาน เนื่องจากเป็นงานวิจัยประวัติศาสตร์ เน้นการเล่าเรื่อง เนื้อหา และหลักฐานที่สามารถนำมาอ้างอิงให้สอดคล้องกับข้อมูลที่ได้ การค้นหา Key person หรือผู้ให้ข้อมูลหลัก ซึ่งการเข้ารับการอบรม เข้าร่วมประชุมสัมมนาบ่อยๆ ก็เป็นการเพิ่มพูนความรู้เพิ่มประสบการณ์ให้กับตนเองได้ดีทีเดียว

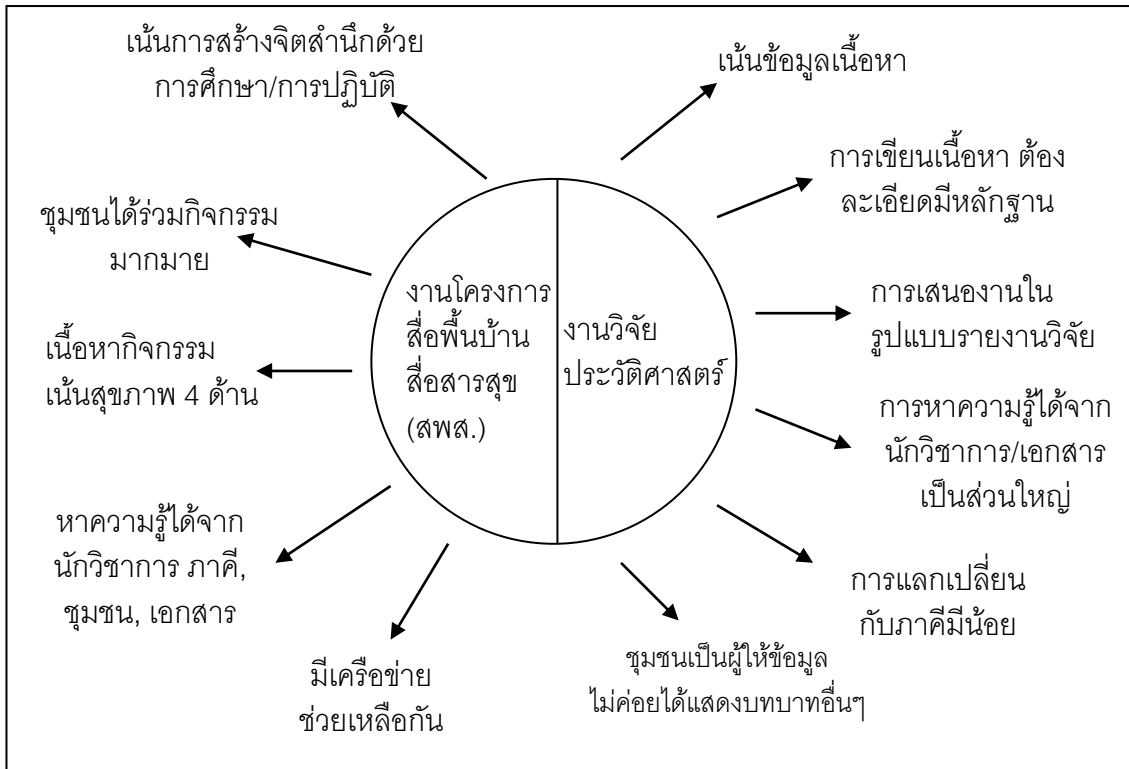
แม้ว่าจะเข้าร่วมอบรม/ร่วมประชุมทุกครั้ง แต่ความรู้ความเข้าใจก็ยังไม่แตกฉานอยู่นั่นเอง เวลาลงพื้นที่ไปทำงานจริงก็จะพบเจอปัญหาใหม่ๆ มาเรื่อยๆ จึงต้องใช้วิธีทำงานไปด้วย เรียนรู้จากผู้ทรงคุณวุฒิหรืออ่านเอกสารไปด้วย พยายามหาวิธีแก้ปัญหาไปด้วย ซึ่งการแก้ปัญหา เราสามารถได้วิธีการและแนวคิดจากทั้งจากครูบาอาจารย์ที่ท่านมีความรู้/ประสบการณ์ และจากกลุ่มเพื่อนภาคีด้วยกัน (อ.จรรยา เป็นคนทำงานพื้นที่สนามที่อ่านเอกสารทุกชิ้นที่สพส.แจกไปด้วยความตั้งใจอย่างยอดเยี่ยม และสามารถนำเอาความรู้จากเอกสารมาใช้ได้ในการทำงานจริง ความข้อนี้ ข้าพเจ้า อ.กาญจนา แก้วเทพ ขอรับรอง)

2.2 ยุคที่สอง: มาเป็นภาคีในโครงการสพส.

หลังจากเสร็จสิ้นงานวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นกับสกว.แล้ว คณะทำงานของอ.เรณูก็ได้เริ่มเข้ามาทำโครงการพัฒนาที่มุ่งการนำเอาสื่อพื้นบ้านมาสร้างสุขภาวะของชุมชน และในเวลาพร้อมกัน ก็พัฒนาสื่อพื้นบ้านไปด้วย

การทำงานกับสพส.เป็นงานที่ต้องมีกิจกรรมกับชุมชน ไม่เน้นเนื้อหาข้อมูลรายละเอียดมากนักแบบงานวิจัย แต่ต้องมีการกระตุ้น/สร้างจิตสำนึกเกี่ยวกับสื่อพื้นบ้านให้กับชุมชน ในขณะเดียวกันก็ต้องมีการติดตั้งความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการสื่อสาร/สื่อพื้นบ้านให้กับทีมทำงาน และชุมชนไปด้วยตลอดเวลา

หากถามว่างานพัฒนาเกี่ยวกับสื่อพื้นบ้านแตกต่างจากงานวิจัยเกี่ยวกับประวัติศาสตร์อย่างไรก็คงพอจะสรุปออกมาได้ดังนี้

ภาพที่ 6: การเปรียบเทียบการทำงานวิจัยและงานพัฒนา

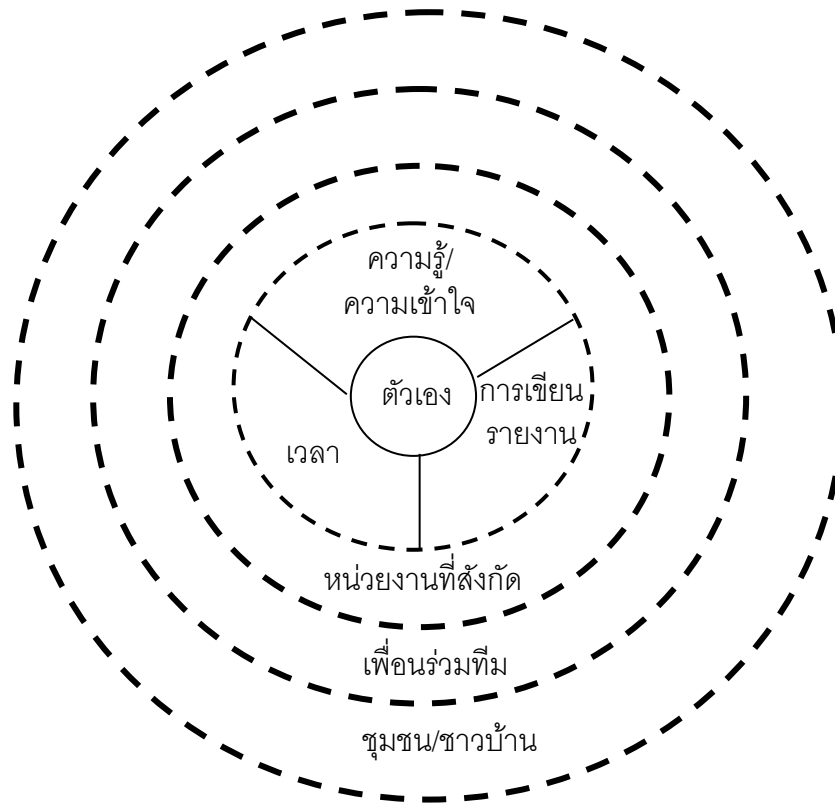
กล่าวโดยสรุป จากการดำเนินงานวิจัยและงานพัฒนาทั้งสองโครงการที่ผ่านมา ซึ่งแต่ละโครงการก็มีลักษณะการทำงานที่แตกต่างกันตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายของโครงการ แต่ข้าพเจ้าก็ได้รับประสบการณ์จากการทำงานที่หลากหลาย แต่สิ่งที่ทำให้การทำงานสะดุดไม่เป็นไปตามที่คาดคิดไว้ก็มีมากมายซึ่งจะขอกล่าวถึงปัญหาที่พบในตอนต่อไป

2.3 ยุคที่สาม: เมื่อต้องมาเป็นหัวหน้าโครงการเอง

(1) ปัญหารูมล้อมรอบทิศ

ในขณะที่ยุคแรกนั้น ข้าพเจ้ามีฐานะเป็นเพียงผู้ช่วยวิจัย และในยุคที่สองก็ยังมีฐานะเป็นนักปฏิบัติงานในพื้นที่โดยยังมี อ.เรณูเป็นหัวหน้าทีม แม้ว่าการทำงานอาจจะมีปัญหาบ้าง ก็ยังเป็นการเผชิญหน้ากับปัญหาในสถานะ "คนตัวเล็กๆ"

แต่ทว่าในยุคที่สามนี้ ข้าพเจ้าได้ก้าวขึ้นมาเป็น "หัวหน้าโครงการ" เอง จึงได้พบว่ามีปัญหาอย่างรอบทิศทาง แบบที่ต้องใช้ "ดาบเจ็ดสี มณีเจ็ดแสง" มาช่วยฟาดฟันปัญหา ปัญหารอบด้านที่สะสมมาตั้งแต่ยุคแรกจนยุคสุดท้ายนั้นอาจวาดเป็นภาพให้เห็นวงที่ค่อยๆขยายได้ดังนี้

ภาพที่ 7 : ขอบเขตของปัญหาการทำงาน

1. ปัญหาเรื่องความสามารถด้านต่างๆ ของตัวเอง

ข้าพเจ้าได้พบข้อจำกัดในด้านต่างๆ ของตนเองดังนี้

1.1 เรื่องความรู้ความสามารถด้านการสื่อสารและความเข้าใจ เช่นในเรื่อง

กระบวนการทำงาน เช่น เรื่องภาษาอังกฤษ เพราะส่วนใหญ่ นักวิชาการระดับอาจารย์ก็มักจะใช้การสื่อสารแบบพูดไทยคำอังกฤษคำ ซึ่งก็พอจะเข้าใจว่า บางที่ท่านคงจะนึกคำศัพท์ภาษาไทยที่มีความหมายตรงกับอังกฤษไม่ออก ก็เลยใช้วิธีการพูดทับศัพท์ไปเลย ส่วนดีก็มีคือทำให้เราต้องรีบไปค้นหาคำศัพท์ที่ติดขัด ทำให้ได้ความรู้ตรงนี้เพิ่ม ข้อเสียก็คือ เราต้องใช้เวลาในการทำความเข้าใจมากขึ้น เพื่อนบางคนทำงานด้วยกันก็รู้สึกท้อ เพราะล้าฟังภาษาอังกฤษแบบพื้นฐานก็ไม่ค่อยกระดิกอยู่แล้ว พอมาเจอศัพท์ทางวิชาการ/ศัพท์เฉพาะเรื่องเข้าไปอีก ก็รู้สึกว่าตัวเองจะไปรอดไหมเนี่ย เรื่องคำศัพท์นี้ไม่ต้องว่ากันเฉพาะภาษาอังกฤษหรอก บางทีศัพท์ภาษาไทย เรายังแปลจากไทยเป็นไทยเลย เพราะเป็นศัพท์ที่เราไม่คุ้นหู ไม่ทราบความหมายเลย

1.2 ข้อจำกัดเรื่องเวลา งานครูประถมศึกษาก็คืองานแบบบูรณาการขนานแท้ เราต้องทำตัวเป็นมนุษยสัมพันธ์จรรยา คือทำงานได้ทุกอย่าง ทุกหน้าที่ เริ่มตั้งแต่สอนทุกวิชา ทุกกิจกรรม งานธุรการ พัสดุ การเงิน อาคารสถานที่ สัมพันธ์ชุมชน เรื่องเวลานั้นไม่ต้องพูดถึงว่าจะเหลือไว้ให้

ทำงานเสริมอย่างอื่นอีกไหม ดังนั้น หากคิดจะชักชวนครูเข้าร่วมงานวิจัยใดๆก็ตาม สิ่งที่ต้องทำความเข้าใจกันก่อนก็คือ คุณต้องบริหารจัดการเวลาให้ได้

ตอนแรก ข้าพเจ้าเองก็ประสบปัญหาเรื่องนี้มาก ทำให้เกิดความเครียดทอดออกไปหลายหนเหมือนกัน เพราะส่งงานไม่ทัน ข้อมูลก็ยังไม่ครบ เวลาที่ไม่มี บางทีเราพอมีเวลา แต่ชาวบ้านเขาต้องทำงาน เราก็ไม่สามารถทำอะไรได้เลย นอกจากนั้น ครอบครัว ลูก และสามีก็ไม่เข้าใจว่าเรากำลังทำอะไร เราไม่ค่อยมีเวลาให้กับครอบครัว ครูบางคนทำงานร่วมกันบ่นว่าเริ่มมีปัญหาครอบครัว และในที่สุดเขาก็ลาโรงงานวิจัยไปก็มีหลายคน

1.3 ปัญหาด้านการเขียนรายงาน

ข้อนี้ตัวข้าพเจ้าเองจะพบมากที่สุด เพราะพอถึงเวลาต้องเขียนรายงานส่ง ไม่รู้จะเขียนอย่างไร จะเขียนอะไรบ้าง ตอนทำงานและรายงานด้วยวาจา อ.เรณูและครูบาอาจารย์หลายท่านจะชมว่าพูดได้ดี แต่พอเห็นรายงานที่ส่งแล้วผิดหวังมาก ไม่เหมือนอย่างที่พูด คืองานเขียนไม่ละเอียด ไม่เห็นภาพ ข้าพเจ้าจะเป็นคนที่ติดการเขียนแบบพรรณนาโวหาร/สำนวนนิยาย แต่การเขียนงานวิจัย ต้องเขียนแบบทุกอย่างที่พบ ทุกอย่างที่ฟัง และทุกอย่างที่คิด ต้องเขียนออกมาหมด ต้องคิดอยู่เสมอว่าคนอ่านเขาไม่รู้จักพื้นที่ ไม่รู้จักชุมชน เราต้องถ่ายทอดให้เขารับรู้ให้ได้ นี่ยังไม่รวมถึงการคิดวิเคราะห์นะ ซึ่งปัญหานี้ถือว่าสำคัญมากอีกข้อหนึ่ง เพราะการรายงานผลการทำงาน มิใช่จะรายงานได้แต่ปากเปล่าอย่างเดียว และการเขียนรายงานก็มิใช่จะใช้ให้ใครทำแทนก็ได้ เหมือนกับการประสานงานหรือการลงพื้นที่หรือการพูดรายงาน เพราะการเขียนต้องอาศัยความรู้ทักษะการเขียนที่จะสื่อสารให้คนอ่านได้รับรู้ได้เข้าใจตามวัตถุประสงค์/เป้าหมายที่ผู้เขียนตั้งไว้ ดังนั้น งานเขียนจึงต้องอาศัยคนที่มีความรู้ความสามารถพอสมควร ทีมทำงานในพื้นที่หลายคนก็ยังไม่สามารถทำงานตรงนี้ได้

2. ปัญหาจากหน่วยงานที่สังกัด

ในระยะเริ่มแรก หน่วยงานที่เราสังกัดไม่ค่อยให้ความสำคัญสนับสนุนเท่าที่ควร เพราะผู้บังคับบัญชาถือว่าเราไม่ได้ทำงานในหน้าที่ และรับรู้ว่าการวิจัยที่ทำการพิเศษที่เราทำเพราะมีรายได้ (ทั้งที่จริงๆ แล้วบางครั้งเราต้องควักกระเป๋าตัวเองด้วยซ้ำ) ดังนั้นเวลาเราจะต้องเข้าอบรมสัมมนา หรือไปดูงานแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับภาคี เราก็ต้องยื่นใบลาเพื่อความสบายใจของทุกฝ่าย

3. ปัญหาจากเพื่อนร่วมทีม

ผู้ร่วมงานในทีมเองยังไม่พร้อมในหลายๆด้าน เช่น ความรู้ความเข้าใจในกระบวนการทำงาน ความสามารถในการพูดเสนองาน การเขียนรายงาน การจับประเด็นที่สำคัญของข้อมูล การวิเคราะห์บริบทชุมชน กลุ่มเป้าหมาย ความไม่เข้าใจวัตถุประสงค์ที่แท้จริงของโครงการว่าปลายฝันจะต้องทำอะไรให้เกิดขึ้นให้ได้ ทีมงานบางคนแม้จะมีความพร้อมค่อนข้างสูงแต่ก็จะมี

ปัญหาติดขัดกับงานประจำที่เขาทำอยู่ ไม่มีเวลาพอที่จะช่วยทีมได้เต็มที่ บางคนก็มีครอบครัวแล้ว ครอบครัวก็ไม่เข้าใจอีก (ปัญหาเดียวกับที่หัวหน้าโครงการเจอ) ข้อนี้ที่หัวหน้าสาขาห้าห้าแก้ไขไม่ได้ เพราะการทำงานวิจัยใดๆก็ตาม หัวหน้าโครงการต่อให้เก่งแค่ไหนก็จะทำคนเดียวโดดๆไม่ได้ เราต้องมีทีมงานที่ต้องประสานร่วมมือกัน

4. ปัญหาจากชุมชน

หากว่าสถานการณ์ของการเป็นครูที่ต้องต่อสู้ประมือกับนักเรียนนั้นว่ายากเย็นแสนเข็ญแล้ว แต่ทว่า เมื่อต้องลงไปทำงานร่วมกับชุมชนแล้ว จะพบว่า ปัญหาเด็กนักเรียนกลายเป็นเรื่องจืดจางไปเลย เพราะการทำงานกับชุมชนนั้นเป็นเรื่องลำบากอย่างแสนสาหัส

4.1 เริ่มตั้งแต่เมฆเค้าของความไม่เข้าใจ คนในชุมชนบางส่วนก็ยังไม่เข้าใจว่า ครูมาทำอะไรในชุมชนของเขา เป็นหน้าที่ของครูด้วยหรือ บางคนถามว่าทำไมต้องทำ หากทำแล้วพวกเขาจะได้อะไร ครูจะได้อะไร ทั้งนี้ เพราะการทำงานลักษณะนี้ไม่เคยมีมาก่อนในชุมชน พวกเขาคุ้นเคยกับงานพัฒนาประเภทงานสร้างวัตถุสิ่งของที่เป็นรูปธรรม แต่งานนามธรรม งานที่สร้างคน สร้างปัญญา สร้างจิตสำนึกยังไม่ค่อยมีให้เห็นกันในชุมชน จึงกลายเป็นเรื่องแปลก คนในชุมชนก็เลยมีแต่คำถาม บางคนก็ถามออกมาตรงๆ บางคนก็แอบถามในใจ หากไม่เข้าใจ ไม่ได้คำตอบที่กระจ่างชัด ก็ส่งผลให้งานของเราจะไม่ได้รับความร่วมมือจากชุมชนเท่าที่ควร ซึ่งปัญหาดังนี้ แต่ละโครงการจะพบกันมากและแน่นอนว่างานก็คงทำได้ไม่สะดวกราบรื่นนัก

4.2 ความล้มเหลวของการจัดเวทีชาวบ้าน บางครั้ง เวทีที่เราหวังจะเห็นความเข้าใจ/ความร่วมมือกลับกลายเป็นเวทีแห่งความขัดแย้งบานปลาย บางที่เราตั้งใจว่าจะได้อย่างนั้น อย่างนี้จากเวที แต่พอเอาเข้าจริงกลับไม่ได้อะไรเลย ซึ่งสาเหตุก็มาจากหลายๆอย่าง เช่น การวางแผนไม่ดีพอ ทีมงานไม่มีความพร้อม การวิเคราะห์บริบทของชุมชนไม่ละเอียดพอ การจัดบรรยากาศ สถานที่ และการเลือกวัน/เวลาที่จัดเวที ไม่ค่อยเอื้ออำนวยความสะดวกต่อผู้เข้าร่วม

จากปัญหาที่กล่าวมาเป็นเพียงแค่ปัญหาใหญ่ๆ ที่คนทำงานวิจัย/งานพัฒนาต้องพบเจอ ยังมีปัญหายิบย่อยเล็กๆน้อยๆอีกมากมายที่ไม่ได้กล่าวถึง อย่างไรก็ตาม เนื่องจาก**ปัญหา มีไว้แก้ไข มิได้มีไว้เพื่อให้เห็นหรือทอดทิ้ง** ทุกปัญหามีทางแก้ไขได้อยู่แล้ว ไม่ว่าจะแก้ไขได้มากน้อยแค่ไหนก็ตาม คนทำงานก็ต้องพยายาม

(2) เมื่อมีปัญหา ปัญญาก็เกิด

ตามที่กล่าวค้างไว้ในตอนที่ผ่านมามีปัญหาทุกปัญหาย่อมมีทางออก ข้าพเจ้าก็ได้พยายามหาทางแก้ไขโดยวิธีต่างๆทั้งการเรียนรู้ทางแก้ไขด้วยตนเอง จากความผิดพลาด จากประสบการณ์การทำงานที่ผ่านมา เรียนรู้การแก้ปัญหาจากผู้รู้ในแวดวงวิชาการ ผู้รู้ในชุมชน จากภาคีเพื่อนร่วมทางงานวิจัยด้วยกัน ก็พอจะสรุปแนวทางการแก้ไขปัญหาในรูปแบบต่างๆได้ดังนี้

(1) แนวทางการแก้ไขปัญหของตนเอง

(1.1) การแก้ไขปัญหาคำถามไม่พร้อมด้านความรู้/ความสามารถของตนเอง

ข้าพเจ้าได้ใช้วิธีการแก้ปัญหาจากหลายวิธีการประสานกัน เช่น พยายามเข้าร่วมรับฟังการอบรมสัมมนา อบรมเชิงปฏิบัติ อบรมแลกเปลี่ยนในเวทีต่างๆที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย หรือเข้าร่วมเวทีของภาคีอื่นๆที่เราพอจะไปได้ ทั้งนี้เพื่อเสริมความรู้ใหม่ ตอกย้ำซ้ำทวนความรู้เก่าให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น เพราะมีอยู่หลายเรื่องที่ข้าพเจ้าเองก็เพิ่งมาเข้าใจถึงบางอ้อ ทั้งๆที่ได้ฟังและนำไปปฏิบัติหลายครั้งหลายคราแล้ว อย่างเช่น การวิเคราะห์คุณลักษณะของสื่อ ทฤษฎีต้นไม้ม่างคุณค่า บทบาทหน้าที่ของสื่อพื้นบ้าน การรักษาสืบทอดสื่อพื้นบ้าน หรือที่เราเรียกกันสั้นๆง่ายๆว่า "4 ฐ" คือ ฐัก ฐใจ ฐใช้ ฐรักษา ว่าที่จริงแล้ว ข้อมูล/เนื้อหาที่มาที่ไปล้วนแต่เป็นเรื่องเดียวกัน หากเรารู้คุณลักษณะของสิ่งใดเป็นอย่างดีแล้วเราก็จะรู้ถึงสิ่งอื่นๆที่ตามมา หรือสิ่งที่ควรปรับเปลี่ยนได้หรือไม่ อย่างไรได้อีกมากมาย

ข้าพเจ้ายังจำคำพูดของท่านอาจารย์ ดร.กาญจนา แก้วเทพ (ขออนุญาตเอ่ยนาม) ได้อย่างแม่นยำว่า ถ้าเรารู้จักสิ่งใดดีที่สุด ละเอียดที่สุด เราก็สามารถควบคุมหรือเปลี่ยนแปลงสิ่งนั้นได้ หรือคำพูดที่ว่า "หากไม่รู้ที่เป็นมา ก็จะไม่รู้ที่จะเป็นไป" ท่านยังเปรียบเปรยไปถึงการจ้างสายธนูไปข้างหน้ามากๆ เพื่อจะยิงลูกดอกให้ไปได้ไกลๆ ซึ่งทฤษฎีนี้ข้าพเจ้าได้นำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างหลากหลายรูปแบบ ทั้งการสอนลูกศิษย์ ที่มงาน คนในครอบครัว และการได้ไปพูดคุยกับกลุ่มเพื่อนครูและชาวบ้าน แม้จะถูกแซวจากท่านอาจารย์กาญจนา แก้วเทพ ว่ากลุ่มครูเมืองฝางเป็นพวกแม่ยกก็ยอม เพราะเป็นแม่ยกแล้วไม่เสียสตางค์เหมือนเป็นแม่ยกอย่างอื่น แต่เป็นแม่ยกลักษณะนี้ได้แต่ความรู้ความฉลาดเกิดปัญญาทุกครั้งที่ได้ติดตาม (หมายเหตุ: ขอใช้สิทธิที่ถูกพาดพิง คำว่า "แม่ยก" นั้น ข้าพเจ้า - อ.กาญจนา แก้วเทพ - ใช้ในความหมายที่ว่า กลุ่มครูเมืองฝางนั้นช่างขยันยกระดับสติปัญญาของตัวเองเสียนี้กระไร)

วกมาถึงเรื่องการพัฒนาตนเองนอกเหนือจากเรื่องที่กำลังกล่าวมาแล้ว การร่วมเวทีแลกเปลี่ยนความคิดเห็น/ประสบการณ์กับเพื่อนภาคีและชาวบ้าน ทำให้เราได้แนวคิดที่นำไปพัฒนาปรับปรุงกระบวนการทำงานของตนเอง การเรียนรู้การทำงานของโครงการต่างๆเป็นเหมือนกระจกเงาส่องถึงตัวเอง เราควรเก็บเกี่ยวประสบการณ์จากโครงการที่ประสบความสำเร็จและโครงการที่ล้มเหลวเพื่อเป็นมุมมองให้แก่วิธีคิดที่หลากหลาย

- ความรู้และคำแนะนำจากพ่อแม่แม่เฒ่าหรือผู้รู้ในหมู่บ้านก็เป็นสิ่งที่เราจะมีมองข้ามไม่ได้เลย ข้าพเจ้าเองนับว่าโชคดีที่มีโอกาสได้ชั่งแวงกับผู้รู้มากมาย และได้เรียนรู้สิ่งดีๆจากท่านเหล่านั้นมาโดยตลอด จะขอยกตัวอย่างภูมิปัญญาหรือวิถีคิดของชาวบ้านที่ข้าพเจ้าเองคิดไม่ถึงสัก 2-3 เรื่อง

เรื่องแรก เมื่อครั้งทำโครงการ "ร้านกโตและพ็อนเจิงเพื่อสุขภาพ" ในการจัดเวทีชาวบ้านเพื่อพูดคุยกันและค้นหาตัวผู้สอนการรำนางนโกโตและพ็อนเจิง ข้าพเจ้าได้เสนอแนวคิดแบบที่ตนเองเคยชิน คือเชิญพ่อครูหรือสลาฟ็อนมาหลายคน แล้วจัดการประกวดทำรำใครได้ที่หนึ่ง เราก็เลือกคนนั้นเป็นพ่อครูที่จะสอนรำแก่เยาวชน แต่ชาวบ้านพ็อนแม่แม่ได้แย้งขึ้นว่า "ทำอย่างนั้นมันไม่เหมาะ เพราะเรื่องของการรำนกพ็อนเจิง ทุกคนล้วนแล้วแต่มีครูบาอาจารย์ลวดลายท่าพ็อนกิ่งดงามไปกันคนละแบบ ครูของใครเขาก็ยกย่องครูของเขา การนำมาประกวดกันแล้วจะต้องมีคนแพ้ คนชนะ คนชนะก็ดีไป คนแพ้ก็เหมือนโดนเหยียบย่ำครูบาอาจารย์ มันทำลายน้ำใจกัน ควรใช้วิธีแบบแอบดูไม่ดีกว่าหรือ (แวมมอง) คือ ให้ทุกคนโชว์ลวดลายเต็มที่ แล้วเราก็แอบดูว่าท่าทางการรำของใครสวย เมื่อได้แล้ว ก็ไม่ต้องประกาศ เราก็ชื่นชมทุกคน แล้วแอบไปกระซิบบอกที่เราเลือกที่บ้านของเขา และขอเขามาสอนให้ บั๊กก็ไม่ต้องซ้ำ น้ำก็ไม่ต้องช้อน ไม่ต้องทำร้ายจิตใจใคร" นี่คือวิธีคิดของชาวบ้านที่ชาญฉลาด ละมุนละม่อม ซึ่งข้าพเจ้าเองยอมรับว่าเราต้องพัฒนาระบบความคิดอีกมาก เพราะเราต้องการแต่สิ่งที่ยากได้ แต่ลืมคำนึงถึงจิตใจของคนอื่นที่เราไปทำร้ายเขาโดยไม่รู้ตัว

อีกเหตุการณ์หนึ่ง เมื่อจัดเวทีชาวบ้านสืบฮีตฮอยบ่อยกันต่อ ชาวบ้านก็ได้พูดคุยกันถึงองค์ประกอบต่างๆของการกันตอ พอถึงเรื่องของการให้พรหรือการปั้นปอน คนเผ่าคนแก่หลายคนก็บอกว่าการให้ศีลให้พรมีทั้งแบบสั้นๆ กระทัดรัด และแบบยาวๆ ในเวทีก็มีการพูดกันว่าเราจะเลือกแบบไหนดี บางคนก็ให้คงแบบเก่าไว้คือ แบบยาวมีคำคล้องจองมีทำนองไพเราะ บางคนก็ให้ยัดแบบสั้นๆดีกว่า เพราะเด็กสมัยนี้ไม่ชอบฟังแบบยาวๆ ก็มีผู้เผ่าคนหนึ่งให้ข้อคิดวาคำพรเป็นคำพูดที่รวบรวมสิ่งที่ดีๆไว้ทั้งนั้น ไม่ว่าจะเลือกแบบไหนก็ได้หมด ดีทั้งนั้น ส่วนเด็กรุ่นใหม่มันจะฟังได้เท่าไรก็แล้วแต่ พูด 5 นาทีมันได้ไป 1 คำก็ถือว่าดีแล้ว หากได้ฟังบ่อยๆก็จะค่อยๆได้กันไปเอง จะเห็นได้ว่าชาวบ้านเขามีวิธีคิดที่ไม่หักด้ามพร้าด้วยเข่าเหมือนผู้มีการศึกษา/มีอำนาจในปัจจุบันเขาทำกัน

(1.2) การแก้ไขเรื่องของเวลา ในฐานะที่เป็นครู เวลาที่มีน้อย ก็จะพยายามใช้ให้เกิดประโยชน์หลายอย่างในกิจกรรมเดียวกัน เช่น จัดเวทีชาวบ้านร่วมในเวทีประชุมผู้ปกครอง ประชุมใหญ่ประจำหมู่บ้าน ประชุมกลุ่มผู้สูงอายุ ประชุมกลุ่มเยาวชน ประชุมคณะกรรมการสถานศึกษา รวมถึงประชุมคณะครู นั่นก็คือพยายามสอดแทรกเรื่องงานวิจัย/งานพัฒนาเข้ากับทุกสถานการณ์หรือการออกหาข้อมูลเชิงลึก หากออกไปแล้วชาวบ้านไม่ว่าง ก็หาวิธีพูดคุยซักถามในช่วงที่ผู้ปกครองมารอรับลูกหลานหลังจากเลิกเรียน หรือช่วงเข้าเวลามาส่งลูก คู่กันวันละนิดจิตแจ่มใส ค่อยๆรวบรวมข้อมูลไปเรื่อยๆ ไปซื้อของ กินก๋วยเตี๋ยว ไปงานศพ ไปร่วมทำบุญในหมู่บ้าน ทุกที่ใช้จัดเวทีหรือหาข้อมูลเชิงลึกได้ทั้งนั้น เพียงแต่ตอนเขียนรายงานต้องเก็บมาให้หมด

(1.3) **การแก้ปัญหาด้านการเขียนรายงาน** เรื่องนี้ค่อนข้างยากสำหรับข้าพเจ้า ก็อย่างที่กล่าวในตอนแรกว่า งานเขียนเป็นงานที่ต้องใช้ทั้งความรู้ความเข้าใจและทักษะหลายๆ ด้าน และที่สำคัญเป็นงานที่เราไม่ค่อยได้ทำ ไม่มีประสบการณ์ การแก้ปัญหาก็คงจะสรุปเป็นข้อๆ ได้ ดังนี้คือ

- พยายามศึกษาอ่านงานวิจัยที่สำเร็จแล้วว่าเขามีแนวการนำเสนองานกันอย่างไร รูปภาพควรจะมีประมาณใด จำนวนภาษาที่ใช้เป็นอย่างไร และรายละเอียดอื่น ๆ อีกหลายอย่างก็พอจะช่วยให้เห็นแนวทางอยู่บ้าง
- ถามผู้รู้ ผู้มีประสบการณ์ ขอคำแนะนำจากท่านเหล่านั้น ยอมรับในคำวิพากษ์วิจารณ์เพื่อนำมาพัฒนางานให้ดีขึ้น
- ฝึกเขียนบ่อยๆ ทั้งเขียนรายงานเวทีย่อย ประสบการณ์ในการทำงาน หรือเขียนอะไรก็ได้ที่เกี่ยวกับการทำงานวิจัย เพื่อเป็นการพัฒนางานเขียนและเพิ่มพูนประสบการณ์เกี่ยวกับงานเขียน

(1.4) **การแก้ปัญหาครอบครัว** เรื่องปัญหากับครอบครัว ข้าพเจ้าใช้วิธีดึงเข้ามาเป็นแนวร่วม/เป็นกองหนุน อย่างลูกชายก็ขอให้เขาช่วยพิมพ์ข้อมูล ตรงนี้ได้ประโยชน์หลายอย่าง เช่น ฝึกฝนทักษะการพิมพ์ การใช้คอมพิวเตอร์ ทำให้เขาได้รับรู้ข้อมูลเกี่ยวกับงานที่เราทำ ให้เขาทำงานให้หลายๆ อย่าง เช่น ให้ช่วยเขียนกระดาษปฐพี ตกแต่งโปสเตอร์ที่จะใช้ในการจัดเวที จนเขารู้สึกว่าเป็นส่วนหนึ่งในงานของเรา เพราะสังเกตว่าเขาจะถามว่าเราทำงานไปถึงไหนแล้ว จัดเวทีคราวที่แล้ว ผลเป็นอย่างไรบ้าง บางครั้งเขาก็ลองให้เราช่วยวางแผนการทำงาน ขอความเห็นจากเขา (เรียกว่า กลยุทธ์การสื่อสารแบบมีส่วนร่วม) ซึ่งข้อนี้ก็ใช้กับสามีด้วย โดยจะพยายามพูดให้เขารับรู้ถึงการทำงานของเรา ดึงเขามาช่วยในด้านการขับรถไปส่งที่มงานหรือชาวบ้านไปตามที่ต่างๆ ให้เขาอ่านงานที่เราทำ จนในที่สุดเขาก็เข้ามาร่วมทีมกับเราโดยปริยาย จนบางครั้งเขาใจจดใจจ่อกับงานที่เราทำมากกว่าเราเองด้วยซ้ำ อย่างเช่น งานจัดเวทีชาวบ้าน เขาจะคอยถามถึงความพร้อม/สิ่งที่ยังขาดเหลือ หรือการเขียนถอดบทเรียนส่งอาจารย์กาญจนา เขาจะคอยกระตุ้นเราตลอดเวลาว่า เริ่มเขียนหรือยัง ไปถึงไหนแล้ว ขออ่านบ้างสิ

(2) การแก้ไขปัญหากจากหน่วยงานที่สังกัด

ด้านหน่วยงานต้นสังกัดไม่ค่อยให้การสนับสนุนมากนัก ก็ใช้วิธีพยายามนำงานวิจัยไปเชื่อมร้อยกับกระบวนการเรียนการสอนให้ออกมาเป็นรูปธรรมมากที่สุด โดยให้นักเรียนและคณะครูมีส่วนร่วม เช่น ส่งเสริมให้นักเรียนทำโครงการเกี่ยวกับการรำนกโต ฟ้อนเจิง โครงการเกี่ยวกับการกั้นตอ โครงการเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น และพยายามผลักดันส่งงานเข้าประกวด (กลยุทธ์นี้นำมาใช้กับระบบราชการดี แต่อย่าใช้กับชาวบ้าน) พอได้รับรางวัลในระดับที่น่าพอใจก็ถือเป็นหน้าตาของโรงเรียนและผู้บริหาร ก็พยายามสร้างผลงานของตนเองให้เพื่อนครูด้วยกันเห็น

ว่า การมาทำงานวิจัยทำให้เราสามารถสะสมผลงานเพื่อนำไปเลื่อนระดับปรับวิฑะฐานะได้ เขาก็จะคล้อยตาม และค่อยๆ ขยับเข้าใกล้ๆ งานวิจัยทีละนิด ทีละนิด (แม้มาทั้งหมดไม่ได้ แต่ใจมาก่อนก็ยิ่งดี)

อีกอย่างที่ทำคือ ค่อยๆ ประชาสัมพันธ์ให้กับเพื่อนครูได้รับรู้ก็คือ การพูดคุย แลกเปลี่ยนเกี่ยวกับกระบวนการทำงานของงานวิจัยว่าเราสามารถนำมาใช้กับงานสอนได้ นอกจากนั้นก็ยังได้การสร้างความสัมพันธ์กับชุมชนอีกด้วย

นอกจากที่กล่าวมาแล้ว ในยามที่มีการจัดเวทีชาวบ้าน เมื่อมีการถ่ายทำเป็นวิดีโอ มีการสัมภาษณ์ ต้องอย่าลืมให้ผู้บริหารท่านได้พูดบ้าง หรือการไปศึกษาดูงานนอกสถานที่ ควรเชิญชวนให้ผู้บริหารไปด้วย เพราะจะได้เห็นการทำงานของภาคีวิจัย และเป็นกรให้ความสำคัญแก่ท่านผู้บริหารด้วย ในการเปิดหรือปิดเวที ก็เชิญท่านเป็นประธาน ให้ท่านได้มีโอกาสกล่าวถึงความรู้สึกต่อการทำงาน หรือกล่าวเปิดหัวเรื่องให้เรา เพื่อให้ท่านรู้สึกว่ามีส่วนร่วมกับงานกับชุมชน

อย่างไรก็ตาม การจะเชิญท่านผู้บริหารไปที่ไหน ต้องคำนึงถึงความสะดวกสบายที่ท่านควรจะได้รับบ้าง อย่างเช่นข้าพเจ้าเคยได้รับบทเรียนครั้งหนึ่งที่เชิญท่านผู้บริหารไปร่วมงานวิจัยซึ่งเขาจัดแบบเรียบง่าย ปูเสื่อนั่งคุยกัน ปรากฏว่า ผู้บริหารท่านมีรูปร่างอ้วนทำให้การลุกนั่งไม่สะดวก/อึดอัด งานนั้นก็เลยไม่ประทับใจเพราะตามระบบราชการมักมีระบบเป็นทางการ มีการแยกผู้บังคับบัญชา ลูกน้อง มีหลักมีเกณฑ์ แต่งานสี่พื้นบ้านของเราจะเน้นการทำงานแบบลุยๆ ไม่แบ่งแยกชั้น เพราะเราทำงานกับชาวบ้าน แต่ก็ไม่ว่ากัน เพราะเราต่างมีวัฒนธรรมการทำงานกันคนละแบบ ข้าพเจ้าเองหากไปทำงานที่เกี่ยวข้องกับเจ้านายต้นสังกัด จะมาจัดงานแบบเรียบง่ายๆ ก็คงไม่เหมาะ คงจะต้องทำอีกลักษณะหนึ่งที่เหมาะสมกับผู้เข้าร่วมงานและเอกลักษณ์ของงาน เพียงแต่เราต้องคำนึงถึงเรื่องนี้ด้วยเหมือนกันว่า งานไหนที่จะเชิญท่านผู้บริหารเข้าร่วมงานไหนที่เพียงแต่บอกกล่าวอย่างเดียว พร้อมกับบอกบรรยากาศของงานที่จะจัดให้ท่านทราบด้วยก็น่าจะดี

(3) การแก้ไขปัญหาความไม่พร้อมของทีมงาน ก็พอจะสรุปเป็นข้อๆ เพื่อให้เห็นชัดเจนดังนี้

(3.1) พยายามให้ความรู้ความเข้าใจแก่ทีมงานด้วยการพบปะพูดคุยกันอย่างสม่ำเสมอ เพื่อกระตุ้นพลังในการทำงาน บางครั้งคณะทำงานไม่สามารถเข้าร่วมประชุมอบรมได้ เพราะติดขัดภาระงานประจำของเขา ในฐานะหัวหน้าโครงการก็ต้องนำสิ่งที่ได้รับจากการเข้าร่วมประชุมไปบอกต่อ อธิบายต่อ ถ้ามีเอกสารแนบ ก็ถ่ายเอกสารให้พวกเขาได้นำไปอ่านไปศึกษาเพื่อจะได้มีการเรียนรู้ไปพร้อมๆ กัน ขณะเดียวกันก็มีการสร้างจิตสำนึกให้รักในงานที่ทำ โดยให้ตระหนักว่าเราทำงานเพื่อชุมชน เพื่อถิ่นเกิด ผลตอบแทนที่ได้ในรูปของเงินทองอาจไม่คุ้มค่า แต่

ผลตอบแทนที่ให้เห็นความเปลี่ยนแปลงของชุมชนเป็นไปในทางที่ดีขึ้น น่าจะมีค่ามากกว่าเงินทอง เพราะนั่นคือการสร้างที่ยิ่งใหญ่ เพราะเรามีส่วนสร้างสังคม/สร้างคน/สร้างสรรคส์สื่อที่มีคุณค่ามารับใช้ชุมชน

(3.2) พาทีมงานไปเรียนรู้จากการทำงานของโครงการอื่นหรือภาคีที่อยู่กลุ่มเดียวกัน เพื่อเป็นการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ การได้เห็นตัวอย่างทั้งที่ทำได้ดีและที่ทำได้ไม่ดีพอ เพื่อนำข้อมูลที่ได้มาใช้เป็นทางในการพัฒนาและปรับปรุงการทำงานของทีมงานเอง

(3.3) เมื่อมีกิจกรรมที่ต้องทำร่วมกัน หัวหน้าโครงการต้องเลือกสรรคนให้เหมาะสมกับงาน เพราะคนเรามีความสามารถและศักยภาพไม่เท่าเทียมกัน การจัดคนให้ลงตัวกับงานและความสามารถของแต่ละบุคคล จะทำให้ได้ผลงานที่ค่อนข้างสมบูรณ์ คนทำงานก็มีความสุขกับการทำงาน ไม่ฝืนทำในสิ่งที่ไม่ถนัด

(3.4) ก่อนทำงานต้องมีการวางแผนร่วมกัน ชักซ้อมเตรียมกันก่อนเพื่อความพร้อม และหลังจากเสร็จสิ้นการทำงานก็ควรมีการสรุปงาน/ถอดบทเรียนที่ได้รับจากการทำงานเพื่อจะได้ทราบบจุดเด่นจุดด้อยของการทำงานแต่ละครั้ง รวมถึงการพัฒนา แก้ไข ปรับปรุงงานในครั้งต่อไป

(4) การแก้ปัญหาจากชุมชน

(4.1) การทำให้ชุมชนเข้าใจกรอบงานของโครงการ ซึ่งการแก้ไขข้อนี้ ก็ใช้การพูดคุยสร้างความเข้าใจให้พวกเขารับรู้ แต่ก่อนจะไปถึงจุดนี้ ขั้นแรกทีมงานจะต้องสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับชุมชนก่อน เมื่อมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน เกิดการยอมรับกันแล้ว การที่จะเข้าไปพูดคุยกัน แลกเปลี่ยนความคิดเห็นก็จะไม่ใช่เรื่องยาก การจัดเวทีแต่ละครั้งก็ควรจะมีการติดตั้งความรู้หรือบอกกล่าวให้กลุ่มเป้าหมายได้ทราบก่อนว่าเราจะทำอะไร ทำไมต้องทำ ทำแล้วจะเกิดอะไร ใครมีส่วนได้ส่วนเสีย หากกลุ่มเป้าหมายทราบและเข้าใจรายละเอียดตรงนี้แล้ว เชื่อว่าคงทำให้การทำงานลื่นไหลยิ่งขึ้น เพราะเมื่อเข้าใจตรงกัน ก็สามารถเดินร่วมทางกันไปถึงเป้าหมายได้

อีกวิธีหนึ่งที่ข้าพเจ้าใช้มาตลอดคือ การสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน เช่น การดึงเอาเยาวชน/ลูกหลานของคนในชุมชนมาร่วมกิจกรรม ข้าพเจ้าก็ใช้ความเป็นครูอีกนั่นแหละ มอบหมายงานให้เด็กนักเรียนไปสืบค้นหาข้อมูลในเรื่องที่โครงการกำลังทำอยู่ ในขั้นแรกก็ต้องสอนเด็กให้เข้าใจก่อนว่าเราจะทำอะไร เพื่อใคร และทำอย่างไร เพราะเด็กจะมาเป็นผู้ช่วยในการสร้างความเข้าใจให้กับคนในชุมชนได้ดีทีเดียว เนื่องจากเวลาเด็กไปถามข้อมูล ผู้ใหญ่ก็จะถามว่าเขาไปทำอะไร เด็กก็จะบอกความเป็นไปเป็นมาให้ผู้ใหญ่รับรู้และเข้าใจ เมื่อทีมงานลงพื้นที่ คำถามเหล่านี้ก็จะน้อยลง กลุ่มเป้าหมายที่เข้าใจก็พร้อมที่จะให้ความร่วมมือ และขอให้พวกเขาช่วยบอกต่อถึงจุดประสงค์ของการทำงานของทีมงานด้วย ส่วนที่ยังไม่เข้าใจเพราะยังไม่มีใครชี้แจง ทีมงานเราก็ช่วยอธิบายต่อ ซึ่งจะเห็นว่าการแก้ปัญหา บางทีเราก็ต้องอาศัยคนหลายๆคน ใช้การสื่อสาร

หลายวิธี อย่างเช่น การจัดเวทีชาวบ้าน ชาวบ้านก็จะเปิดเวทีด้วยการให้นักเรียนที่ไปหาข้อมูลมานำข้อมูลที่ได้นำมาแสดงเป็นละครหรือบทบาทสมมติ เช่น แสดงเรื่องการกักตุนโดยมีการเปรียบเทียบรูปแบบคุณค่าทั้งในอดีตและปัจจุบัน

การนำเด็กมาร่วมเวทีและร่วมแสดงละครเกิดผลดีหลายข้อคือ

- เมื่อลูกหลานมาแสดง พ่อแม่ พ่อเฒ่าแม่เฒ่า พี่น้องของเด็กก็อยากเห็นผลงานของลูกหลานก็มาดูกัน เป็นการดึงคนเข้าร่วมเวทีโดยไม่ต้องลงทุนลงแรงมากนัก

- เป็นการตรวจสอบข้อมูลที่เด็กสืบค้นมาว่าถูกต้องหรือผิดพลาดอย่างไร เพราะเมื่อเด็กแสดง ผู้ใหญ่ที่เข้าร่วมเวทีก็จะทำหน้าที่เป็นผู้กำกับการแสดงไปแบบอัตโนมัติโดยเราไม่ต้องทำอะไรเลย ได้แต่คอยสังเกตสีหน้าความพึงพอใจ ข้อมูลที่เขาคอยแก้ไขให้เด็กแสดงอย่างถูกต้อง เป็นการสร้างการมีส่วนร่วมที่ดีที่สุด

- เป็นการฝึกเด็กในเรื่องของการทำงานเป็นกลุ่ม การวางแผนการทำงาน ความกล้าในการแสดงออก การยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่น การสร้างความสัมพันธ์กับผู้อื่น เพราะก่อนที่จะมีการแสดง เด็กก็ต้องถามผู้ใหญ่ให้ดีเสียก่อนว่าต้องทำอะไรบ้าง ทำอย่างไร พูดอย่างไร

- เป็นการปลูกฝังสำนึกที่ดีในการอนุรักษ์สืบทอดสื่อพื้นบ้านให้กับเด็ก เพราะการเข้าร่วมเวทีชาวบ้าน หากเด็กเป็นเพียงผู้ฟังอย่างเดียว เขาก็จะเบื่อหน่าย แต่หากมีกิจกรรมให้เขาได้มีส่วนร่วมก็สามารถดึงดูดความสนใจให้กับเขาได้ และการจัดเวทีชาวบ้านหรือการพูดคุยกันในครั้งต่อไป เด็กๆก็จะเกิดความรู้สึกอยากเข้าร่วม เพราะเด็กๆมักจะถามก่อนจะมีการจัดเวทีชาวบ้านว่า "พวกหนูจะได้เข้าร่วมงานนี้ไหมคะ" "อยากไปแสดงละครอีกครับ" "ไปฟังเขาคุยกันได้รับความรู้เยอะดีคะ" วิธีนี้นับว่าช่วยสร้างสำนึกให้กับการจัดเวทีชาวบ้านได้เป็นอย่างดี

สำหรับชุมชนบางชุมชน เราก็ไม่ต้องไปทำอะไรมากมายนัก เพราะเมื่อเราว่าเขาเชื่อผู้นำคนเดียวเท่านั้น เราก็เข้าหาตัวผู้นำหมู่บ้านไปเลย เช่นที่หมู่บ้านปะหรง เป็นชาวเขาเผ่าหนึ่งที่อพยพโยกย้ายมาจากฝั่งพม่า ที่มงานโครงการสืบฮีตฮอยปอยกันตอกก็เข้าไปทำงานด้วย เพราะหวังจะเห็นวิธีการอนุรักษ์สืบทอดกันตอกของเขาที่ทำกันอย่างเข้มข้นเหนียวแน่นว่า เขามีวิธีการทำอะไร และปัจจุบัน มีกระแสวัฒนธรรมจากภายนอกเข้าไปในหมู่บ้านค่อนข้างมากขึ้น คนเฒ่าคนแก่ที่นี่เขามีวิธีการตั้งรับกันอย่างไร การนัดจัดเวทีชาวบ้านที่นี้จึงเพียงแต่ไปติดต่อพูดคุยกับผู้นำในหมู่บ้านเท่านั้น เมื่อผู้นำมารับ ทุกอย่างก็ไม่มีปัญหา เพราะเขาควบคุมดูแลกันได้ตรงกันข้ามบางพื้นที่ผู้นำไม่ชัดแต่ก็ไม่ร่วมด้วย แบบนี้เราก็ต้องแจ้งให้ท่านทราบเอาไว้ก่อนว่าเราจะทำอะไร ถ้าท่านไม่สะดวกจะเข้าร่วม หรือไม่มีเวลาไม่เป็นไร ขอให้ผู้นำไปเชิญให้มีการจัดกิจกรรมในชุมชนที่ดูแลอยู่ก็คงไม่มีปัญหา

(4.2) การแก้ไขความล้มเหลวของการจัดเวที

การจัดเวทีชาวบ้านหรือจัดกิจกรรมที่ต้องเกี่ยวข้องกับคนในชุมชนแต่ละครั้งไม่ใช่เรื่องง่าย แต่ก็ไม่ยากเกินความสามารถของคนทำงานวิจัย/พัฒนาร่วมกับชุมชน ที่ว่าไม่ยากก็เพราะแต่ละเวทีขณะที่ดำเนินไปตามกำหนดการ บางทีเราก็ไม่สามารถจะควบคุมหรือบงการได้หมดทุกอย่าง ยิ่งงานที่ประกอบด้วยคนหลายๆหลากหลายความคิดเห็น เราไม่อาจรู้ได้เลยว่าเราจะต้องพบกับอะไรต่อไป ดังนั้น สิ่งที่เราพอจะเตรียมหรือวางแผนไว้ล่วงหน้าได้ก็พอจะสรุปเป็นข้อๆได้ดังนี้

(1) **การเลือกสถานที่จัดเวที** ไม่ควรไกลจากชุมชนมากเกินไป ผู้เข้าร่วมสามารถเดินทางมาร่วมได้โดยไม่ลำบากนัก มีความกว้างขวางเหมาะสมกับจำนวนผู้เข้าร่วม อากาศถ่ายเทสะดวก ไม่มีกลิ่นที่ไม่พึงประสงค์รบกวน

(2) **การจัดบรรยากาศของเวที** ควรเป็นแบบเรียบง่าย สบายๆเป็นกันเอง เช่น ปูเสื่อนั่งล้อมวงคุยกัน สื่อเทคโนโลยีสมัยใหม่ถ้าไม่จำเป็นอย่าใช้ เช่น ไมโครโฟน เป็นต้น เพราะเราต้องไม่ลืมว่ากลุ่มเป้าหมายคือ ชาวบ้านคนเฒ่าคนแก่ แต่ในบางเวทีที่กลุ่มเป้าหมายเป็นเยาวชน ล้วนๆ หรือเป็นครูบาอาจารย์/ผู้หลักผู้ใหญ่ การเตรียมบรรยากาศก็ต้องปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมตามพื้นฐานของกลุ่มเป้าหมาย

(3) **ขั้นตอนหรือกำหนดการควรให้ชัดเจน** เรื่องการรักษาเวลาค่อนข้างสำคัญ ยิ่งเมื่อถึงเวลารับประทานอาหาร เวลาพักผ่อน ก็ไม่ควรให้เลยเวลาที่สมควรมากนักเพราะอาจทำให้ผู้เข้าร่วมเวทีเกิดความเบื่อหน่ายและเซ็ดหลาบที่จะเข้าร่วมเวทีอีกในครั้งต่อไป

(4) **ผู้เข้าร่วมเวทีเดียวกัน** บางครั้งทีมงานต้องมีการคัดกรองว่า ควรจะมีใครมาบ้าง เพราะบางทีพวกเขามีปัญหากันอยู่ก่อนแล้ว เรากลับนำเขามาเผชิญหน้ากัน เพื่อให้เขาแสดงความคิดเห็นร่วมกัน ปรีกษาหารือกัน มันก็คงเป็นสิ่งที่ทำได้ยากและเสี่ยงต่อการมีปากเสียงทะเลาะวิวาทกันหรือมีการขัดแย้งกัน ทำให้บรรยากาศของเวทีเสียไป อีกอย่างก็คือ การจัดเวทีแต่ละครั้งมีจุดประสงค์/เป้าหมายที่ต่างกัน กลุ่มเป้าหมายที่จะมาเข้าร่วมเวทีก็ควรมีความรู้ความเข้าใจตรงกับจุดประสงค์ของทีมงานด้วย เพื่อว่าจะได้ผลงานที่ตรงตามความต้องการ

การแก้ไขปัญหาที่ข้าพเจ้ากล่าวมาทั้งหมดอาจจะไม่ใช่วิธีหรือวิธีที่ดีที่สุด เพราะบริบทของชุมชนแต่ละแห่งไม่เหมือนกัน วิธีนี้อาจจะเหมาะกับที่นี่ แต่อาจจะไม่เหมาะกับที่อื่นหรือแม้แต่ในชุมชนเดิม การแก้ไขปรับเปลี่ยนก็อาจจะต้องดูตามสถานการณ์ และการยึดวิธีเดิมๆ ก็คงไม่ได้เสมอไป ดังนั้นแนวทางแก้ไขปัญหาก็มีได้มีเพียงแค่นี้ที่กล่าวมา คนทำงานจะต้องรู้จักการวิเคราะห์สิ่งต่างๆให้ทะลุ มีความสามารถในการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าได้ดี ซึ่งสิ่งที่กล่าวมาจะบังเกิดได้ ก็คงต้องอาศัยการสั่งสมประสบการณ์และความพยายามของทีมงาน

(3) บำเพ็ญบารมี: ดอกผลแห่งความพากเพียร

หากจะถามถึงสิ่งที่ได้รับจากทำงานวิจัย/งานพัฒนาว่าได้อะไรบ้าง ก็คงจะมีคำตอบที่มากมายหลายหลาก แต่ที่แน่ๆคงไม่ใช่ผลที่เป็นเงินหรือเกียรติยศบารมีใดๆ เพราะการลุกขึ้นมาทำงานวิจัยและงานพัฒนาสี่อพื้นที่บ้านร่วมกับชุมชนนั้น เราจะต้องพบกับกลุ่มคนที่เห็นดีเห็นงามด้วย กลุ่มคนที่เฉยไม่ขอร่วมและไม่ขัดขวาง กลุ่มคนที่ไม่เห็นด้วยและอยากขัดขวาง ดังนั้นการทำงานวิจัยและพัฒนาร่วมกับชุมชนจึงเป็นเรื่องที่ผู้ทำงานจะต้องใช้ความอดทน/ขันติให้มากๆ พอๆกับการที่ต้องพยายามพัฒนาตนพัฒนางานให้ดีขึ้นอยู่เสมอ จึงอยากจะขอสรุปสิ่งที่ได้ออกมาเป็นหัวข้อใหญ่ๆได้ดังนี้

(1) ได้พัฒนาตน

สำหรับข้าพเจ้า ข้อนี้ได้มากที่สุด จึงอยากจะขอกราบขอบพระคุณครูบาอาจารย์ ท่านผู้รู้ทุกท่านซึ่งไม่สามารถจะเอ่ยนามในที่นี้ได้ทั้งหมด ที่กรุณาประสิทธิ์ประสาทความรู้ ให้คำแนะนำให้แนวทางในการทำงานแก่ข้าพเจ้ามาโดยตลอด หากไม่มีท่านเหล่านั้น ข้าพเจ้าก็คงไม่มีเรื่องราว/ประสบการณ์ในการทำงานมาเขียนบรรยายได้นับสิบหน้าอย่างนี้ แต่เดิมข้าพเจ้าเป็นคนค่อนข้างขี้อาย ไม่ค่อยกล้าพูด กล้าแสดงออก หรือแม้แต่กล้าที่จะคิดอะไรนอกกรอบ ความรู้อื่นๆ นอกเหนือจากงานสอนเด็กมีน้อยมาก การมองสิ่งต่างๆก็มองแบบแคบๆ จนเมื่อได้เริ่มมาทำงานวิจัย/งานพัฒนา สิ่งทีกล่าวมาข้างต้น ได้ถูกพัฒนาปรับเปลี่ยนไปในทางที่ดีขึ้น เริ่มมองเห็นคนอื่นๆ รอบข้างมากกว่าเดิม เข้าใจในวิถีชีวิตและความแตกต่างของผู้คน มีความอยากจะให้โอกาสแก่คนไม่ว่าเขาเหล่านั้นจะเป็นคนเชื้อชาติใด เพราะเมื่อพวกเขาได้อยู่ร่วมแผ่นดินกับเรา ก็ควรให้โอกาสเขา รู้จักการใช้สี่อพื้นที่บ้าน/ประเพณีวัฒนธรรมที่ดั้งเดิมของเขาเป็นที่ยึดเหนี่ยวพวกเขาให้ตั้งอยู่ในความดี มีชีวิตที่เป็นสุข มีสุขภาพกาย ใจ สังคม และสติปัญญาที่ดี

นอกจากจะได้พัฒนาตนเองแล้ว งานนี้ยังให้เราได้มีโอกาสร่วมกับผู้อื่น ทั้งลูก สามี เพื่อนร่วมงาน ทีมงาน คนในชุมชน ได้พัฒนาตนเองอีกด้วย จึงเหมือนเป็นการสร้างบุญที่ยิ่งใหญ่ การที่คิดว่าตนเองมีส่วนร่วมก็เพราะเมื่อคราวจัดเวทีชาวบ้านตามโครงการสืบฮีตฮอยปอยกันตอ เมื่อเดือนมกราคม 2549 ที่ผ่านมา มีพ่อเฒ่าคนหนึ่งเอ่ยขึ้นว่า "การรื้อฟื้นสี่อการกันตอ มิใช่จะมุ่งสอนให้ผู้เฒ่าผู้โตตอบแทนคุณผู้ใหญ่ ฐานะบอบต่อผู้ใหญ่อย่างเดียว แต่ยังเป็นผลสะท้อนให้ตัวผู้ใหญ่เองคิดได้ว่า วันนี้มีลูกหลานมานั่งกราบไหว้แล้วนะ หากยังทำตัวเป็นผู้ใหญ่ที่ไม่ได้เรื่องอีก ก็คงจะอายเด็กๆ จะทำให้ลูกหลานกราบไหว้ไม่สนิทใจ ผู้ใหญ่ก็คงจะต้องปรับปรุงตนเอง ตั้งมั่นอยู่ในสิ่งดี ให้สมกับที่ลูกหลานกราบไหว้"

(2) ได้พัฒนางาน

ข้อนี้ก็ได้นำมาปรับใช้ในการทำงานหลายอย่าง ทั้งงานประจำ งานในบ้าน งานในสังคมส่วนรวม อย่างการให้ความรู้/การใช้ทฤษฎีต่างๆ เนื้อหาทางวิชาการที่ได้ก็ได้นำมาใช้ในการ

สั่งสอนลูกศิษย์เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจมาหลายรุ่นแล้ว การทำงานที่บ้านและงานส่วนรวมก็ได้นำหลักการทำงานในการวิจัยและการพัฒนาเข้ามาใช้ทำให้เกิดผลดีตามมาหลายๆอย่าง และตั้งใจว่าจะนำผลงานที่ใช้กระบวนการวิจัยมาเชื่อมโยงกับงานสอน ซึ่งพอเริ่มทำ คนที่เห็นก็ให้กำลังใจให้เราทำต่อไป เพราะงานวิจัยกับการศึกษาคืองานที่ไปทางเดียวกัน

(3) ได้พัฒนาสังคม

ในข้อนี้คงจะไม่ใช้ทีมงานเท่านั้นที่มีส่วนร่วม หากทว่ามีชุมชนเป็นกำลังสำคัญที่จะขับเคลื่อนการพัฒนาสื่อพื้นบ้านและสิ่งต่างๆในชุมชน ทีมงานคงเป็นแค่ตัวเชื่อม/ตัวกระตุ้นให้พวกเขาเกิดความตระหนัก/รักในสื่อพื้นบ้าน ประเพณี วัฒนธรรมของตนเองขึ้นมา และเมื่ออยากจะทำอะไรก็รีบทำ ทีมงานร่วมกับสสส. ก็คงเป็นผู้ช่วยในเรื่องของการหาช่องทาง การวางแผน เพื่อให้การทำงานประสบผลเท่านั้น พระเอกในเรื่องนี้ก็คือชุมชนนั่นเอง

เมื่อวันมาฆบูชาที่ผ่านมา ข้าพเจ้าแอบรู้สึกภูมิใจอยู่ลึกๆที่เห็นชุมชนชาวไทยใหญ่บ้านเวียงหวายจัดทำประเพณีปอยก่องไหล่วิ่งขึ้นมาพร้อมๆกับการตานข้าวยาคู้ เพื่อนำไปกั้นคนเฒ่าคนแก่ พระสงฆ์และผู้ทีตนเองนับถือ ซึ่งเป็นการจัดขึ้นมาโดยไม่มีใครไปบอกกล่าว แต่ชาวบ้านได้ทำเพราะมีความตระหนักในคุณค่าของประเพณีที่ดั้งเดิม ไม่อยากให้สูญหายไป ซึ่งแสดงให้เห็นว่า แรงกระตุ้นจากการทำงานวิจัยในพื้นที่นี้ส่งผลให้เห็นอย่างชัดเจนว่า ชุมชนยังระลึกถึงสิ่งดั้งเดิมที่บรรพบุรุษได้สร้างสมเอาไว้ให้อยู่เสมอ เพียงแต่ที่ผ่านมายังขาดการกระตุ้นให้เกิดจิตสำนึกให้นึกถึงอดีตที่ดั้งเดิมเท่านั้น และเมื่อเขาเข้าใจ พวกเขา ก็พร้อมที่จะร้อยพันสิ่งดีๆขึ้นมาด้วยตัวเองโดยไม่จำเป็นต้องมีการกระตุ้นจากผู้ใด

และแน่นอนว่าสื่อพื้นบ้านนั้นสร้างคนให้เป็นคนดีได้เสมอ เมื่อสื่อพื้นบ้านพื้นขึ้นมาได้ กระบวนการสร้างคนให้เป็นคนดีก็ต้องกลับคืนมาสู่ชุมชน เหมือนการกั้นตอซึ่งตอแรกที่เราเริ่มทำงาน เราคิดถึงแต่การที่คนแสดงความเคารพนับถือ/กตัญญูต่อคนด้วยกัน แต่พอเรารู้ข้อมูลเพิ่มมากขึ้น ทำให้เราทราบว่า การปูพื้นฐานให้มนุษย์ได้แสดงความเคารพและแสดงความกตัญญูรู้คุณต่อกันและกันนั้นต้องเริ่มต้นจากการที่เราต้องแสดงความเคารพ "สิ่งไม่มีชีวิต" แต่เป็นสิ่งที่เราได้พึ่งพา เช่น การขอขมาหัวบันไดที่ทำให้เราขึ้นบ้านได้ การขอขมาหรือกั้นตอเครื่องใช้ไม่สอยในบ้าน เช่น หม้อข้าว หม้อแกง ประตู หน้าต่าง ป่อน้ำ แม่น้ำ ต้นไม้ใหญ่ และอื่นๆอีกมากมาย ซึ่งจริงๆแล้วก็เป็นกุศโลบายของคนโบราณที่จะทำให้คนเราใช้ของอย่างเบามือไม่เกิดความเสียหายง่ายๆ แต่ไม่ว่าจะด้วยเหตุผลใดก็ตาม การปลูกฝังให้คนรู้จักการเคารพแสดงความรู้คุณกับสิ่งของที่ไม่มีชีวิตได้ ก็แสดงให้เห็นว่า นับประสาอะไรกับมนุษย์ที่มีชีวิตจิตใจ พวกเขาจะแสดงความเคารพกันไม่ได้ เพราะฉะนั้นการสอนของคนรุ่นเก่าจึงนับว่าเป็นการสอนที่ไม่จำเป็นต้องเน้นย้ำกันมาก แต่เป็นวิธีการที่ทำให้ดูเป็นแบบอย่างสืบต่อกันมาซึ่งช่วยปลูกฝังได้ลึกซึ้งกว่าการพูดพร่ำสอนแต่อย่างเดียว

ปัจจุบันบ้านเมืองเต็มไปด้วยปัญหา ทั้งที่การศึกษาก็พัฒนามากว่าแต่ก่อนมากมาย แต่ทำไมคนยุคนี้จึงหาคนดีน้อยลงไปทุกวัน ก็เพราะคนสอนไม่ได้ทำตัวอย่างที่สอน แบบอย่างที่ได้เห็นล้วนแล้วแต่ตรงข้ามกับคำสอน เด็กจึงเกิดความสับสน แล้วก็เลียนแบบที่เห็นจนชินตา ทำให้ทั่วพาราเต็มไปด้วยปัญหาที่แก้กันอย่างไรก็ไม่ตกชุกที่

(4) ผากฝันในวันต่อไป

เมื่อเริ่มบทแรก ข้าพเจ้าได้พูดถึงจุดเริ่มต้นไปแล้ว หากตอนจบ ไม่ได้กล่าวถึงจุดต่อไป ก็คงยังหาที่จบไม่ได้ ทุกคนก็คงมีความฝัน ไม่ว่าจะฝันในการทำงาน ฝันในชีวิตคู่ ฝันในการศึกษา และอื่นๆอีกมากมาย การทำงานวิจัย/พัฒนาของข้าพเจ้าก็เช่นกัน อยากรจะฝันกับเขาบ้าง แต่จะทำฝันให้เป็นจริงได้หรือไม่ ยังไม่ทราบคำตอบ

ฝันแรกที่อยากฝันคือ การที่เห็นคนในชุมชนร่วมทำงานวิจัยและพัฒนา เพื่อแก้ปัญหาในท้องถิ่นของตนเอง แทนที่จะให้คนนอกวัฒนธรรมเข้าไปมั่งงุ่มมั่งงาหลาทำงานในพื้นที่ ลองผิดลองถูกกันไป

ฝันอย่างที่สอง คือ อยากรเห็นเครือข่ายนักวิจัยนักพัฒนาที่ประกอบด้วยคนหลากหลายอาชีพ หลากหลายพื้นฐานในชีวิตและความคิดมาร่วมกันทำงานเพื่อมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน โดยปราศจากอคติ โดยมีจุดหมายปลายทางเดียวกัน คือร่วมกันพัฒนาชีวิตและสังคม ฝันนี้ถ้าจะยังอีกไกล เพราะลำพังเครือข่ายครุศึกษานักวิจัย ข้าพเจ้าจะทำได้สักน้ำก็ยังไม่รู้ เพราะเริ่มรู้สึกท้อถอยกับข้อจำกัดที่มีมากเกินไป

แต่อย่างไรก็ตาม คนมีความฝันก็ยิ่งดีกว่าไม่มีความฝัน ส่วนที่มันจะเป็นจริงได้มากน้อยเท่าใด ก็คงต้องให้เวลาเป็นเครื่องพิสูจน์ และก็คงต้องอาศัยร่างกาย แรงใจ แรงปัญญาจาก "พลพรรคคนรักงานวิจัย/งานพัฒนา" ช่วยกันต่อเติมเสริมฝันให้เป็นจริงขึ้นมาให้ได้ ลำพังตัวข้าพเจ้าเองทำมาได้แล้วนี่ก็ถือว่า ได้อาศัยบุญเก่าช่วยเสริมมาเต็มที่แล้ว แต่ก็พยายามต่อไป และขอเป็นกำลังใจให้ตัวเองและเพื่อนนักวิจัย/นักพัฒนาทุกๆท่านด้วย

เอกสารอ้างอิง

จรรยา พนาวงศ์

โครงการสืบฮีตฮอยปอยกันตอของไทใหญ่, ในชุดโครงการ "สืบสานสืบพื้นบ้านเพื่อสุขภาพ" (สสภ.), ธ.ค. 2548-พ.ย.2549.

เรณู อรรฐาเมศร์และคณะ

โครงการรำนกโตและพ่อนเจิงเพื่อสัมพันธ์เพื่อสุขภาพ, โครงการสืบพื้นบ้านสืบสารสุขภาพ (สพส), 2547.

สิริพร เดชผดุง

เอกสารสรุปเวทีชาวบ้านโครงการรำนกโตและพ่อนเจิงเพื่อสัมพันธ์เพื่อสุขภาพ ณ หมู่บ้านเวียงหวาย และหมู่บ้านหมอกเปา อ.ฝาง จ.เชียงใหม่, วันที่ 28-29 สิงหาคม 2547.

เอกสารสรุปการประชุมเพื่อพัฒนาโครงการสืบพื้นบ้านเพื่อสุขภาพ, ภาคเหนือครั้งที่ 1/2546 ณ วัดสวนดอก จ.เชียงใหม่, วันที่ 2 ตุลาคม 2546.

เอกสารสรุปโครงการประชุมเชิงปฏิบัติการ "ภาคีสืบพื้นบ้านสืบสารภาคเหนือ" โครงการสืบพื้นบ้านสืบสารสุขภาพ(สพส) วันที่ 6 เมษายน 2547 ห้องประชุมศรีปริยัตยานุรักษ์ มูลนิธิมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (มจร) วิทยาเขตเชียงใหม่ วัดสวนดอก เชียงใหม่.

เอกสารสรุปรายงานเวทีพัฒนาศักยภาพและแลกเปลี่ยนประสบการณ์การทำงาน โครงการสืบพื้นบ้านสืบสารสุขภาพ,(สพส) มูลนิธิมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (มจร) วิทยาเขตเชียงใหม่ วัดสวนดอก, จ.เชียงใหม่, วันที่ 31 ตุลาคม 2547.

เอกสารสรุปเวทีเลี้ยงส่งทางความคิด/ถอดบทเรียน/ภาคีครบ 1 ปี, ณ วัดสวนพุทธธรรมเวฬุวัน, จ.พิษณุโลก, วันที่ 26-28 มิถุนายน 2548, โครงการสืบพื้นบ้านสืบสารสุขภาพ (สพส.)

เอกสารสรุปเวทีการพัฒนาภาคี "รุ่นพี่ช่วยรุ่นน้อง" ม่อนดอยอิงฟ้ารีสอร์ท, จ.เชียงใหม่, วันที่ 11-12 สิงหาคม 2548, โครงการสืบพื้นบ้านสืบสารสุขภาพ. (สพส)